ISSN 1846-3827

Grb i Zastava

21

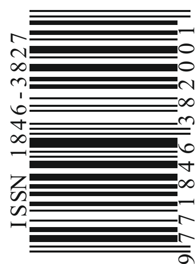
Glasnik Hrvatskog grboslovnog i zastavoslovnog društva

Broj 21, Godina XI.
Zagreb, svibanj 2017.

Bulletin of the Croatian Heraldic & Vexillological Association
Number 21, Volume XI, Zagreb, May 2017

Zastave jadranskog priobalja na portolanskim kartama

Flags of Adriatic Coast on Portolan Charts

Prvi dio studije u nastavcima Tomislava Todorovića. Slika: Detalj prikaza Jadranskog mora sa zastavama Senja, Šibenika i Narenta iz *Katalonskog atlasa* Abrahama Cresquesa, oko 1375. (Nacionalna knjižnica Francuske, Pariz)

Part I of a study in sequels by Tomislav Todorović. Figure: A detail depicting Adriatic Sea with flags of Senj, Šibenik and Narent from the Catalan Atlas by Abraham Cresques, ca. 1375. (Bibliothèque Nationale de France, Paris)

→ 13-17

Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo osnovano je 2006. godine. HGZD je član
Croatian Heraldic & Vexillological Association is established in 2006. HGZD is a member of

Fédération Internationale des Associations Vexillologiques   *Confédération Internationale de Généalogie et d'Héraldique*

UVODNIK EDITORIAL

Dragi čitatelju,

Nakon dva obljetnička broja, oba proširenog broja stranica, povratak na naš uobičajeni format od 20 stranica može na prvi pogled izgledati siromašno. No, nadam se da ćete već i površnim pregledom složiti se da se nemamo čega sramiti.

Naslovnicom najavljujemo novi serijal našeg vrijednog kolege iz Zrenjanina, koji već duže vremena prikuplja podatke o zastavama na kasnosrednjovjekovnim i ranonovovjekovnim pomorskim kartama i razmatra zastave na njima.

Sada već i redovito očekujemo novi prilog Tomislava Galovića za Leksikon hrvatske heraldike – ovaj put predstavlja hrvatskog heraldičara Pažanina Ruića. Potom opet pratimo iz pera Dijane Nazor umjetnost izraženu na zastavama koje se vijore središtem Zagreba, a zatim nam novi kustos Hrvatskog povijesnog muzeja Mislav Barić predstavlja neke zanimljive predmete iz zbirke, brigu o kojoj je nedavno naslijedio od Jelene Borošak Marijanović.

I uz još poneku sitnicu, ovaj broj je već pun.

Kao i inače, želim vam da uživate čitajući GiZ,

Željko Heimer

Dear Reader,

Following two anniversary issues, both with expanded page counts, our usual 20-page format may look somewhat meager, at first glance. However, I hope that you will agree that even after a cursory review, there is nothing to be ashamed of.

With our front cover we announce a new series by our diligent colleague from Zrenjanin, who collects data on late-mediæval and early-modern maritime charts and for some time has considered the flags on them.

We publish another regular article by Tomsilav Galović for the Lexicon of Croatian Heraldists – this time around he presents the biography and work of Ruić, a Croatian heraldist from Pag. Diana Nazor writes again about art expressed on flags flying throughout the center of Zagreb.

Then the new curator at the Croatian History Museum, Mislav Barić, describes some artifacts from the collection, the responsibility for whose care he recently inherited from Jelena Borošak Marijanović.

And with some more odds and ends, the number is already full.

As usual, I hope you will enjoy reading GiZ,

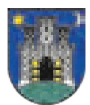
Željko Heimer

SADRŽAJ *CONTENTS*

Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske financijski podupire časopis **Grb i Zastava** kao časopis za popularizaciju znanosti

Ministry of Science and Education of the Republic of Croatia *financially supports* ***Grb i Zastava*** *as a journal for popularization of science*

Grad Zagreb sufinancirao je objavljivanje ovog broja časopisa **Grb i Zastava** u sklopu godišnjeg Programa javnih potreba u kulturi

The City of Zagreb *co-funded the publication of this issue of* ***Grb i Zastava*** *through its annual public cultural needs program*

Suradnici u ovom broju *Authors in this issue*

Mislav Barić, kustos Zbirke zastava i zastavnih vrpci i Zbirke odora Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb, m.baric@hismus.hr

Tomislav Galović, doc. dr. sc., prof. povijesti i dipl. arhivist, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, voditelj seminara *Pomoćne povijesne znanosti*, član Predsjedništva HGZD-a, tgalovic@ffzg.hr

Željko Heimer, pukovnik dr. sc., FF, predsjednik HGZD-a, Zagreb, zheimer@gmail.com

Dijana Nazor, viši konzervator-restaurator u Hrvatskom restauratorskom zavodu, voditeljica likovnog programa Međunarodnog uličnog festivala *Cest is d´best* i autorica festivala zastavica, Zagreb, dijananazor@gmail.com

Tomislav Todorović, inženjer elektrotehnike iz Zrenjanina, član udruge *Flags of the World*, član HGZD-a, tomislav.todorovic.rs@gmail.com

Grb i Zastava

Glasnik Hrvatskog grboslovnog i zastavoslovnog društva
Bulletin of the Croatian Heraldic & Vexillological Association

IMPRESSUM
Grb i Zastava
Glasnik Hrvatskog grboslovnog i zastavoslovnog društva
Broj **21**, Godina **XI.** Zagreb **svibanj 2017.**
ISSN1846-3827
Urednik i engleski prijevod: **Željko Heimer**
Predsjedništvo HGZD:
Željko Heimer, predsjednik; **Dubravka Peić Čaldarović**, potpredsjednica; **Matea Brstilo Rešetar**, tajnica; **Tijana Trako Poljak**, **Tomislav Galović**. Engleska lektura: **Ted Kaye,** North American Vexillological Association
Cijena broja 35 kn, za inozemstvo 7 €.
Godišnja pretplata (2 broja): 60 kn, inozemstvo 12 €.
Za članove HGZD-a besplatno.
Narudžbe na **Leykam international, Ilica 42, HR-10000 Zagreb** ili na elektroničku poštu **leykaminternational@gmail.com**
Izdavač:
Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo
Pazinska 50
HR-10110 Zagreb
E-mail: **hgzd@hgzd.hr**
Web: http://**www.hgzd.hr**
IBAN **HR2323600001101905988**
OIB **21212575148**
Naklada ovog broja: **200 komada**
Tisak: **Denona d.o.o.**
Prilozi za "Grb i Zastavu" dobrodošli su. Članci, fotografije i ostalo mogu se dostaviti izdavaču u pisanom ili tiskanom obliku, u elektroničkom obliku ili kao privici elektroničkom poštom. Materijali se ne vraćaju.

Ovaj broj zaključen je 30. svibnja 2017.

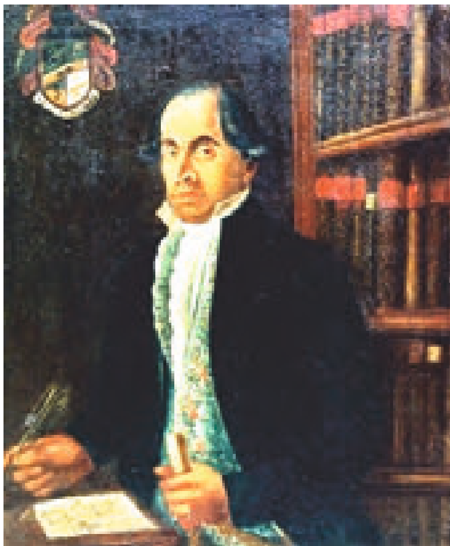

Tomislav Galović

Leksikon hrvatske heraldike – hrvatski heraldičari (11)

Marko Lauro Ruić (1736. – 1808.)

Lexicon of Croatian Heraldry – Croatian Heraldists (11)

Marko Lauro Ruić (*Marcus Laurus*/*Marco-Lauro*/*Marcolauro Rujch*/*Ruich*, Markolauro Ruić), hrvatski pravnik (bilježnik i sudac), povjesničar, kroničar i genealog te heraldičar rođen je u gradu **Pagu** na istoimenom sjevernodalmatinskom otoku 22. listopada 1736. godine. Podrijetlom iz stare paške plemićke obitelji **Zupanić**/**Županić** – **Ruić**. U Pagu je završio općinsku školu. U isusovačkom zavodu sv. Vida u **Rijeci** studirao je filozofiju i pravo, a potom stekao doktorirat iz civilnog i kanonskog prava (ali dosad nije pouzdano utvrđeno gdje pa se samo pretpostavlja da bi to bilo u **Padovi**). Godine 1752. primljen je u paško vijeće. U svojoj službi redovno napreduje: 1761. postaje javni bilježnik u Pagu, 1762. kancelar, a 1779. savjetnik ninske komune. Od 1798. do 1807. bio je kotarski sudac upravitelj na Pagu. Istraživao je temeljem arhivskih spisa i diplomatičkih izvora te epigrafskih spomenika političku i crkvenu povijest otoka Paga i **Nina**, ali i drugih područja. Svoje prvo djelo napisao je 1773. pod naslovom *Notizie storiche della città di Pago*. Potom piše knjigu o raskolu i neslozi u paškim crkvenim krugovima (*Questionis inter canonicos Paghensis*) te gradu i otoku (*Osservazioni storiche*). Svoje najznačajnije djelo u četiri sveska (24 knjige) pisao je od 1779. do 1781. pod naslovom *Delle riflessioni storiche*. U svojima djelima donosi brojne prijepise isprava iz arhiva. U djelu *Privileggi della Magnifica Comunità di Nona* donosi zbirku najvažnijih isprava ninske komune, u *Constitutiones* zbirku srednjovjekovnih isprava paškog Kaptola, a vrlo je važna i zbirka, sačuvana u kasnijem prijepisu: *Legum, statutorum, privilegiorum*. Dio je njegova opusa sačuvan i u kasnijim prijepisima (npr. *Frammenti storici*) ili nažalost zagubljen.

Ruićeva rukopisna djela (jer nijedno nije u cijelosti tiskom objavljeno za njegova života) danas su pohranjena u arhivima i knjižnicama u **Zadru**, **Zagrebu** i **Splitu**, a dio se nalazi i u privatnom vlasništvu. Prevodio je s francuskoga i talijanskog, a poznavao i klasične jezike.

U 18. stoljeću nastaju važni rukopisni grbovnici kao što su primjerice *Trogirski grbovnik* i *Paški grbovnik*. Prvom je autor **Jerolim Bufalis** (1725. – potkraj 18. st.), a drugome upravo Ruić. Glavno Ruićevo heraldičko-genealoškog djelo koje sadrži rodoslovlja i grbove paških plemićkih obitelji nosi naslov: *Blasone genealogico di tutte le Famiglie Nobili della Città di Pago con molte dei Cittadini, che con esse si apparentarono, o dalle medesime ebbero l'origine: serie delle Famiglie presenti, ed estinte, della successione de' Canonici, ed altre Dignità della Chiesa di Pago, E de' pubblici Rappresentanti* / raccolta fedelmente dal Signore Marcolauro Rujch (*Rodoslovni grbovnik svih plemićkih obitelji grada Paga s mnogim obiteljima građana koji su se s njima rodbinski povezali ili iz njih potječu; niz postojećih i izumrlih obitelji, sa slijedom kanonika i drugih dostojanstvenika paške crkve te predstavnika vlasti, vjerno sabran od gospodina Marka Laura Ruića*) datirano 1784. godinom u Pagu, a sadrži **III** + 113 listova (40,3 x 28,2 cm) s ilustracijama. Pisano je kancelarijskim kurzivom na talijanskom jeziku. To je Ruićev autograf. U tome su djelu na kojem je radio i dopunjavao ga do kraja svoga života, a kojem

Marko Lauro Ruić *(*Marcus Laurus/Marco-Lauro/Marcolauro Rujch/Ruich*, Markolauro Ruić), a Croatian lawyer (notary and judge), historian, chronicler, genealogist, and heraldist, was born in the city of* ***Pag*** *on its homonymous island in northern Dalmatia on 22 October 1736. He came from the ancient noble family of Pag* ***Zupanić/Županić*** *–* ***Ruić****. After finishing at the communal school in Pag, he studied philosophy and law in the Jesuit Institute of St. Vitus in* ***Rijeka****, and obtained a doctorate of civil and canon law (it is not certain where; probably in* ***Padua****, Italy). In 1752 he was admitted in the Council of Pag. He advanced in his service regularly: in 1761 he becomes a public notary in Pag, in 1762 a chancellor, and in 1779 a councilor of the Commune of* ***Nin****. From 1798 to 1807 he was district judge administrator on the island of Pag. His research, based on archival documents and diplomatic sources and epigraphic monuments, was dedicated to the political and ecclesiastical history of the island of Pag, the city of Nin, and other regions. He wrote his first work in 1773 under the title* Notizie storiche della città di Pago *(Historical Notes on the City of Pag). Then he wrote books on division and discord in the ecclesiastical circles of Pag (*Questionis inter canonicos Paghensis*, Issues among Canons of Pag) and on the city and the islands (*Osservazioni storiche*, Historical Observations). He wrote his most important work in four volumes (24 books) from 1779 to 1781 under the title* Delle riflessioni storiche *(On Historical Reflections). In his works he provided numerous transcripts of documents from archives. In his* Privileggi della Magnifica Comunità di Nona *(Privileges of the Magnificent Community of Nin) he provided a collection of the most important documents of the community of Nin, and in his* Constitutiones *(Constitutions) he provided a collection of medieval documents of the Pag Chapter. A very important collection was preserved in a later transcript* Legum, statutorum, privilegiorum *(Law, statutes, privileges). Other parts of his opus were also preserved, but only in later transcripts (e. g.* Frammenti storici*, Historical Fragments) or unfortunately lost altogether.*

The Ruićs manuscripts (since none of his works was printed as a whole during his lifetime) are held today in archives and libraries in ***Zadar****,* ***Zagreb****, and* ***Split****; some are privately owned. He translated from French and Italian and knew classical languages as well.*

In the 18th century several important armorial books were published, such as the Armorial of Trogir *and the* Armorial of Pag*. The first was prepared by* ***Jerolim Bufalis*** *(1725 – end of the 18th c.), and the second by Ruić. Ruić's main heraldic-genealogical work, containing genealogies and coats of arms of the noble families of Pag, was* Blasone genealogico di tutte le Famiglie Nobili della Città di Pago con molte dei Cittadini, che con esse si apparentarono, o dalle medesime ebbero l'origine: serie delle Famiglie presenti, ed estinte, della successione de' Canonici, ed altre Dignità della Chiesa di Pago, E de' pubblici Rappresentanti */ raccolta fedelmente dal Signore Marcolauro Rujch (*Genealogical Armorial of all Noble Families of the City of Pag, with many Families of Citizens, who Became Relatives with or Originate from them: a Series of Present and Extinct Families, of Succession of Canons and other Dignitaries of the Church in Pag, and of the Public Representatives / faithfully assembled by Master Marko Lauro Ruić*) dated 1784 in Pag, containing III + 113 illustrated sheets (40.3 × 28.2 cm). It was written in Italian in chancery cursive, Ruić's handwriting. A predecessor to it was his manuscript of the island of Pag genealogies (with total of 142 genealogies). In the Genealogical Armorial, which he worked on and expanded until the end of his life, he presented genealogical data, provided illustrated coats of arms (36 coats of arms with two added subsequently), executed genealogical trees of the families of Pag, and presented data*

je prethodnica njegovo rukopisno rodoslovlje otoka Paga (s ukupno 142 genealogije), prikazani genealoški podatci, nacrtani grbovi (36 grbova i 2 kasnije docrtana) i izrađena rodoslovlja paških obitelji te doneseni podatci iz paške crkvene povijesti s popisom paških crkvenih dostojanstvenika te zadarskih nadbiskupa i ninskih biskupa. U zadnjem dijelu doneseni su podatci o paškim pučanskim obiteljima. Sada se čuva u **Knjižnici Državnog arhiva u Zadru** (sign. 5245, Rkp. 43).

Marko Lauro Ruić preminuo je u rodnom Pagu 9. veljače 1808. godine, a pokopan je u paškoj kolegijati – **Zbornoj crkvi Marijinog Uznesenja**. Zbog svoga historiografskog rada prozvan po **Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom** *„paškim Lucijem“* (aludira se na **Ivana Lučića-Luciusa**, oca hrvatske historiografije) jer je istraživao i pisao *„kritičkim umom i poštenim domoljubnim srcem, bez svakoga laskanja i bez ikakve strasti“*.

Temeljitu poznavanju Ruićeva života i djela najviše je pridonio **Miroslav Granić**, kako svojim magistarskim radom, tako i monografijom *Paški grbovnik* (2002.) te na koncu i publiciranjem njegova najvažnija heraldičko-genealoška rukopisa pod naslovom *Blasone Genealogico Marka Laura Ruića iz 1784. godine* (2011.). U listopadu 1996. godine, prigodom 260. obljetnice Ruićeva rođenja, u gradu Pagu, a u organizaciji **Općine Pag**, **Filozofskog fakulteta u Zadru** i **Ogranka Matice hrvatske u Pagu**, održan je znanstveni skup o njegovu životu i djelu.

BLASONE
GENEALOGICO
SERIE
MARCOLAURO RUICH
ANNO M D C CLXXXIIVV

on the ecclesiastical history of Pag with the list of church dignitaries, archbishops of Zadar, and bishops of Nin. In the last part, he provided data on the commoner families of Pag. It is now preserved in the ***Library of the State Archives in Zadar****.*

Marko Lauro Ruić died in Pag on 9 February 1808 and was buried in the ***Collegiate Church of the Assumption of Mary*** *in Pag. For his historiographic opus,* ***Ivan Kukuljević Sakcinski*** *called him the* “Lucius of Pag” *(in allusion to* ***Ivan Lučić – Lucius****, father of Croatian historiography), because he researched and wrote* “with critical mind and honest patriotic heart, without any flattery and with no fervor”.

The greatest contribution to thorough knowledge of Ruić's life and work was made by ***Miroslav Granić****, in his Master of Science thesis and monograph* The Armorial of Pag *(2002), and finally with publication of Ruić's most important heraldic-genealogical manuscript, under the title* Blasone Genealogico of Marko Lauro Ruić of 1784 *(2011). A scientific conference on Ruić's life and work was held in Pag in October 1996 on the occasion of the 260th anniversary of his birth, organized by the* ***Community of Pag****, the* ***Faculty of Philosophy in Zadar*** *and the* ***Croatian Matrix Chapter of Pag****.* ■

O Ruićevu životu i djelu v. *Blasone Genealogico Marka Laura Ruića iz 1784. godine*, autor uvodne studije i glavni urednik **Miroslav Granić**, Pag: Matica hrvatska Pag (Biblioteka pretisci – faksimili, sv. 2), 2011. (uvodna studija, str. 1-158; pretisak, 1-113 listova); **Miroslav Granić**, *Paški grbovnik*, Split: Književni krug (Biblioteka znanstvenih djela 117), 2002.; **Mirisa Katić Piljušić**, Rukopisna ostavština bilježnika i povjesničara Marka Laura Ruića, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 46 (2004): 307-324; potom: **Viktor Antun Duišin**, Hrvatski heraldičari i genealozi, *Glasnik heraldike* (Zagreb) II (1938) 5-6-7-8: 21-22; **Mate Suić**, *Pag* (pretisak iz 1953.), uvodni tekstovi **Josip Celić** i **Miroslav Granić**, Pag: Matica hrvatska Pag (Biblioteka pretisci – faksimili, sv. 3), 2013.; **Miroslav Granić**, Pažanin Marko Lauro Ruić (1736 – 1808), *Zadarska revija* XXIX (1980) 4: 307-317 + ilustr.; **Miroslav Granić**, *Plemstvo paške komune i grbovi na Pagu od XIV. do XIX. stoljeća*, (magistarski rad), mentor: prof. dr. **Stjepan Antoljak**, Zadar: Filozofski fakultet u Zadru Sveučilišta u Splitu, 1984.; **Stjepan Antoljak**, *Hrvatska historiografija*, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb: Matica hrvatska (Posebna izdanja), 2004., 301-306, 801; **Ivan Pederin**, Paški povjesničar Markolauro Ruić (1736. – 1808.) i tradicija mletačke reformske uprave, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 43-44/2001-2002 (2002): 289-301; **Ivo Palčić**, Znameniti Pažani: Marko Lauro Ruić, *Glasje – časopis za književnost i umjetnost* VII (2003[2004]) 13/14: 352-357; **Mirjana Matijević Sokol**, Marko Lauro Ruić (1736 – 1808) kao sakupljač i obrađivač diplomatičke građe, *Arhivski vjesnik* 49 (2006): 21-33. (= *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014., str. 29-39, 258-259); **Miroslav Granić**, Marko Lauro Ruić (1736. – 1808.) povjesničar i latinist, u: *Međunarodni znanstveni skup „Latinitet u Europi s posebnim osvrtom na hrvatski latinitet nekad i danas“ (Rijeka – otok Krk, 20. – 23. listopada 2004.). Zbornik radova*, ur. **Darko Deković**, Rijeka: Matica hrvatska – Ogranak u Rijeci (Niz Zbornici 3), 2006., 411-426; **Šime Peričić**, Ekonomsko u djelu Marka Laura Ruića, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 49 (2007): 439-447; **Josip Portada**, Marko Lauro Ruić, povjesničar čije je djelo od neprocjenjive važnosti za Pag, *www.pagpress.com* (23. 05. 2013.); usp. i *Samostan i crkva časnih sestara benediktinki u Pagu u povodu 500. obljetnice*, tekst po rukopisima Blaža Karavanića i Marka Laura Ruića (s nadopunom izdavača), Pag: Benediktinski samostan sv. Margarite, 1983.; **Miroslav Granić**, Proces formiranja paške srednjovjekovne komune i Velikog paškog vijeća do njegova ukinuća, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti* XXVI/1986-1987 (1987) 26(13): 237-256; **Miroslav Granić**, Plemstvo, grbovi i rodoslovlja paške vlastele u XVIII. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 35 (1993): 137-218; **Miroslav Granić** – **Denis Martinović**, *Grbovi i rodoslovlja iz Povijesnog arhiva u Zadru*, (katalog izložbe), Zadar: Povijesni arhiv u Zadru, 1996.; **Miroslav Granić** – **Denis Martinović**, *Grbovi i rodoslovlja iz Povijesnog arhiva u Zadru*, (katalog izložbe), Split – Zadar: Knjževni krug – Povijesni arhivu Zadru, 1997.; **Marija Obad**, Paški grbovi, u: *Živa baština* (zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa, Zadar – Preko, 10. – 11. svibnja 2002.), gl. ur. **Robert Bacalja**, Zadar: Visoka učiteljska škola, 2002., 91-103; **Miroslav Granić**, *Norma nobilium generalis consilii civitatis Paghi* iz 1455. godine, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 45 (2003): 71-96; *Crkva i samostan paških benediktinki* (zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa održanog u Pagu 25. rujna 2004. godine posvećen uspomeni opatice Gertrude Magaš), gl. ur. **Miroslav Granić**, Pag: Ogranak Matice hrvatske u Pagu i Samostan benediktinki sv. Margarite, 2010.; *Toponimija otoka Paga*, ur. **Vladimir Skračić**, Zadar: Sveučilište u Zadru – Centar za jadranska onomastička istraživanja (Biblioteka Onomastica Adriatica, knj. 5), 2011.; *Statut Paške općine – Statuta Communitatis Pagi*, prir. **Dalibor Čepulo**, **Miroslav Granić**, **Robert Leljak** i **Nella Lonza**, Pag – Zagreb: Ogranak Matice hrvatske u Pagu i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011. ■

Željko Heimer: *Vexillology as a Social Science*, Flag Heritage Foundation, 2017.

U travnju je ove godine izašla iz tiska šesta publikacija u nizu *The Flag Heritage Foundation Monograph and Translation Series* (Serija monografija i prijevoda Zaklade za zastavnu baštinu) pod naslovom *Vexillology as a Social Science* (Veksilologija kao društvena znanost), koja predstavlja engleski prijevod i prilagodbu značajnog udijela teorijskog dijela doktorske disertacije **Željka Heimera**, koju je obranio 2013. godine na poslijediplomskog doktorskom studiju sociologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pod mentorstvom prof. dr. sc. **Ozrena Žuneca**.

Autorov engleski prijevod značajno je uredio i prilagodio američkoj, a i svjetskoj publici **Edward (Ted) B. Kaye**, bivši urednik (1996. – 2012.) znanstvenog časopisa *Raven: A Journal of Vexillology* Sjevernoameričkog veksilološkog društva (*North American Vexillological Association*, NAVA), i sadašnji urednik (od 2011.) veksilološkog biltena *Vexilloid Tabloid* kojeg izdaje Zastavno društvo Portlanda (*Portland Flag Association*, PFA), kojeg, dakako, u GiZ dobro poznajemo kao lektora naših engleskih tekstova.

Zaklada za zastavnu baštinu (*Flag Heritage Foundation*, FHF) osnovana je 1971. s ciljem, između ostalog, da „prikuplja, organizira i objavljuje informacije o svim aspektima zastava i srodnih simbola“ te da „promovira u široj javnosti poznavanje bogate povijesti zastava kao temelja za međunarodno razumijevanje i poštovanje nacionalne baštine“. Zaklada je često organizirala izložbe zastava i druge javne manifestacije posvećene širenju svijestio veksilološkoj znanosti. Među današnjim aktivnostima značajno mjesto zauzima program Zaklade za osiguranje primjerenog tretmana za vrijedne zbirke veksilološke dokumentacije nakon smrti istaknutih veksilologa. Zaklada ima program potpore katalogiziranju veksiloloških publikacija, a ima i nezanemarivu zbirku američkih zastava. Među njezinim aktivnostima je, dakako, i objavljivanje prijevoda značajnih veksiloloških radova originalno objavljenih na drugim jezicima, a u svrhu njihove bolje dostupnosti istraživačima iz cijelog svijeta.

Do sada su u nizu objavljeni sljedeći naslovi: *The Estonian Flag: A Hundred Years of the Blue-Black-White* (Estonska zastava: Sto godina crno-plavo-bijele), **Karla Auna**, 2010., *Emblems of the Indian States* (Amblemi indijskih država), **Davida F. Phillipsa**, 2011., *History of the Haitian Flag of Independence* (Povijest zastave nezavisnosti Haitija), **Odette Roy Fombrun**, 2013.; *The Double Eagle* (Dvoglavi orao), **Davida F. Phillipsa**, 2014. te *Flags and Emblems of Colombia* (Zastave i amblemi Kolumbije), **Pedra Julia Dousdebésa**, 2016.

Sukladno ciljevima Zaklada široko distribuira svoje publikacije, nerijetko besplatno knjižnicama i heraldičko-veksilološkim udrugama. Tako je i ova veći dio naklade od 500 primjeraka ovog prijevoda poklonjen knjižnicama i institucijama širom svijeta, a po primjerak je osiguran za delegate **25. međunarodnog veksilološkog kongresa** koji se održava u kolovozu ove godine u Londonu. Manja količina preostalih primjeraka dostupna je od autora, također s mogućim značajnim povlasticama za članove HGZD-a i čitatelje GiZ.

Monografija predstavlja uvod u razmatranje položaja veksilološke discipline u znanosti, predstavlja kratki pregled razvoja veksilologije, raščlanjuju se načela te kritike koje su ovoj znanosti upućene. Na kraju predlaže se podjela na čistu i primijenjenu veksilologiju, u kojoj značajno mjesto imaju društvene znanosti, sociologija prije svega.

Prilikom izrade prijevoda, autori i urednik izradili su prošireni prijevod disertacije, koji osim spomenutog sadrži i poglavlja o vojnim zastavama općenito i onim korištenim na području Hrvatske te posebno detaljnu raščlambu zastava Oružanih snaga Republike Hrvatske iz Domovinskog rata i nakon njega. Toliki tekst i više od 200 ilustracija u boji prelaze mogućnosti i ciljeve Zaklade te nisu mogli biti uključeni u ovu publikaciju, no za zainteresirane i taj je prošireni tekst objavljen u *print-on-demand* izdanju HGZD-a pod naslovom *Exploring Vexillology through Military Unit Flags*, kao što smo već pisali u prošlom broju (GiZ 20, str. 34).

The sixth publication in The Flag Heritage Foundation Monograph and Translation Series, *titled* Vexillology as a Social Science, *was issued in April. It is the English adaptation of the major part of the doctoral thesis by* ***Željko Heimer****, defended at the Postgraduate Doctoral Studies of Sociology at the Faculty of Humanities and Social Studies of the University of Zagreb in 2013, under the mentorship of Prof.* ***Ozren Žunec****.*

The author's English translation was extensively edited and adapted for American and worldwide audiences by ***Edward (Ted) B. Kaye****, longtime editor (1996 – 2012) of the* North American Vexillological Association *(NAVA)'s scientific periodical* Raven: A Journal of Vexillology *and the current editor (since 2011) of the* Portland Flag Association *(PFA)'s vexillological bulletin* Vexilloid Tabloid*, whom we know well as the editor of our English texts in GiZ.*

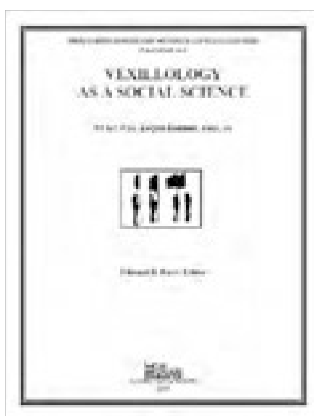
The ***Flag Heritage Foundation*** *(FHF) was founded in 1971 in order, among other purposes, "to collect, organize, and disseminate information concerning all aspects of flags and related symbols" and "to promote wide public knowledge of the rich history of flags which fosters international understanding and respect for national heritage." The Foundation often organized flag exhibitions and other public manifestations to promote vexillological science. Among the current activities, the Foundation runs a program on helping to preserve existing collections when their owners die. The Foundation has a cataloguing support program and owns a considerable collection of American flags. Among its activities is issuing translations of the significant scholarly monographs previously appearing only in languages inaccessible to most scholars.*

These titles have been published in the series so far: The Estonian Flag: A Hundred Years of the Blue-Black-White *by* ***Karl Aun****, 2010;* Emblems of the Indian States *by* ***David F. Phillips****, 2011;* History of the Haitian Flag of Independence *by* ***Odette Roy Fombrun****, 2013;* The Double Eagle *by* ***David F. Phillips****, 2014; and* Flags and Emblems of Colombia *by* ***Pedro Julio Dousdebés****, 2016.*

Following its goals, the Foundation distributes its publications widely, often gratis to libraries and heraldic-vexillological associations. Therefore the majority of the 500 copies of this translation went to libraries and institutions world-wide, while a copy was provided for each delegate to the 25th International Congress of Vexillology, to be held in August this year in London. A small quantity is available from the author, also with possible significant benefits for the HGZD members and the GiZ readers.

The monograph presents an introduction into deliberations on the position of the vexillological discipline in science; after providing a brief overview of vexillology's development, it analyzes principles of and critiques directed at this science. Finally, it proposes the division between pure and applied vexillology and its placement within the social sciences, first of all its relationship to sociology.

When preparing the translation, the author and the editor prepared an extended version of the dissertation, also containing chapters on military unit flags in general and those used in Croatia's history and especially during the 1991–1995 Croatian War of Independence (Homeland War). The entire text and more than 200 color illustrations were beyond the resources and goals of the Foundation, and could not have been included in this publication. However, for interested readers, the expanded text is available as a print-on-demand *book by HGZD entitled* Exploring Vexillology through Military Unit Flags*, as mentioned in the previous issue (GiZ 20, p. 34).*

Vexillology as a Social Science
Autor / *Author* : **Željko Heimer**
Urednik / *Editor* : **Edward B. Kaye**
ISBN: **978-1-4507-2432-0**
Broj stranica / *Nr. of pages* : **72**
Uvez / *Binding* : meki / *paperback*
Dimenzije / *Size* : 21,5 cm × 28 cm (8.5"×11")
Cijena / *Price* : 15USD/14EUR (~100 kn)
Cijena dostave može varirati. / *Shipping may vary.*
http://www.flagheritagefoundation.org/fhf-publications/vexillology-social-science/

Dijana Nazor

Kad ljubav zavijori

8. međunarodni festival umjetničkih zastavica Zagreb

Na jubilarnom **20. međunarodnom uličnom festivalu *Cest is d'Best***, na Trgu bana Josipa Jelačića u **Zagrebu**, od 26. 5. do 3. 6. 2016. bile su izložene zastavice **Međunarodnog festivala umjetničkih zastavica**, koji se održava već osmu godinu zaredom. Na natječaju su sudjelovali renomirani likovni umjetnici iz Hrvatske i inozemstva, kao i oni koji će to s vremenom postati i oni koje sudjelovanje veseli.

Svrha ove ulične izložbe je slikovnom, umjetničkom porukom poticati na promišljanje o prikazu raznolikih ljubavnih poruka i simbola na zastavici, širiti interes za likovno stvaralaštvo i pozitivnu energiju. Na ovogodišnji natječaj, na temu ***Kad ljubav zavijori***, primljeno je 39 radova 45 autora iz Austrije, Crne Gore, Finske, Francuske, Slovenije i Hrvatske.

I ove je godine sudjelovalo pet članova **InSEA**-e (Međunarodno društvo za obrazovanje putem umjetnosti) i njezine hrvatske podružnice **HRV InSEA** (**Marjan Prevodnik**, **Josip Roca**, **Seija Ulkuniemi**, **Ana Novoselac** i **Dijana Nazor**). Prilikom postavljanja ovogodišnje izložbe, u Maloj su se kavani na Trgu bana Josipa Jelačića po četvrti put okupili, te uz kavu ugodno družili i upoznavali, nagrađeni i pohvaljeni autori te organizatori.

Posebno nam je drago da je ove godine počasna gošća svestrana umjetnica **Tatjana Radovanović** (slikarica, pjesnikinja, grafičarka) rodom iz Gdinja na otoku Hvaru, koja od 1965. godine živi i radi u Parizu. Ona je ujedno i prva počasna gošća na festivalu zastavica iz inozemstva. Tatjana se predstavila radom pod nazivom *LA TOLERANCE (Od Gdinja do Pariza, Montparnassea do Montmartrea i natrag 1965. – 2016.)* u tehnici grafike tiskane na platnu. Rad ima univerzalnu i snažnu poruku o potrebi tolerancije među ljudima gdje nestaju nacionalne, vjerske i rasne razlike. Nastao je grafičkim otiskom s motivima raznih ljudskih lica s natpisom *Accepter – Respecter, Les Différences*. Svojom zastavicom Tatjana Radovanović šalje poruku ljubavi, mira, razumijevanja i prihvaćanja različitosti. Rad, nastao u Parizu, gradu umjetnosti, zavijorio se zagrebačkim glavnim trgom.

Autori su radove izrađivali različitim tehnikama: ulju i akriliku na platnu, patchworku, bojama za tekstil i svilu, shibori tehnikom, batiku, digitalnom tisku fotografije, otisku ulja, akrilika i tempere na platnu, solventnom tisku raznih tehnika na banneru i kombiniranim tehnikama otpornim na vremenske utjecaje. Dio pristiglih radova dvostrano je likovno riješen različitim motivima, a dio radova istim.

Stručno povjerenstvo u sastavu: **Marta Crnobrnja**, akademska slikarica; **Branka Hlevnjak**, povjesničarka umjetnosti i likovna kritičarka; **Marina Tenžera**,

Tatjana Radovanović: *La Tolerance*

When Love Flutters

The 8th International Art Flags Festival Zagreb

The flags of the ***International Art Flags Festival*** *were displayed from 26 May to 3 June 2016 in Jelačić Square in* ***Zagreb****, as part of the* ***20th International Street Festival*** **Cest is d'Best**. *It was the eighth consecutive Art Flags Festival. Renowned artists from Croatia and abroad participated in the competition, as well as those who will become renowned and those who simply did it for the pleasure of participation.*

The purpose of this street exhibition was to spur reflection about various love messages and symbols in the flags through their symbolism, and to widen interest in art and the positive energy it provides. The topic of this year's competition was ***When Love Flutters****, and 39 works were entered by 45 artists, from Austria, Montenegro, Finland, France, Slovenia, and Croatia.*

This year five members of ***InSEA*** *(International Association for Education through Arts) and its Croatian chapter* ***HRV- InSEA*** *(****Marjan Prevodnik****,* ***Josip Roca****,* ***Seija Ulkuniemi****,* ***Ana Novoselac*** *and* ***Dijana Nazor****) again submitted works. After the exhibition had been set up, the artists and organizers gathered for coffee and mingled in the Mala kavana at the Jelačić Square for the fourth year in a row.*

It was a particular distinction that this year the guest of honor was ***Tatjana Radovanović****, a versatile artist (painter, poet, and graphic artist), born in Gdinj on the island of Hvar but living and working in Paris since 1965. She is thus the first guest artist from abroad at the art flags festival. Tatjana presented her work* LA TOLERANCE (From Gdinj to Paris, Montparnasse to Montmartre and back 1965–2016)*, a graphic printed on canvas. The work presents a universal and powerful message of tolerance among people, eliminating national, religious, and racial differences. It was produced as a graphic print of various human faces with the inscription* Accepter—Respecter, Les Différences. *With her flag Radovanović sent a message of love, peace, understanding, and acceptance of differences. The work, made in Paris, the City of Love, fluttered over Zagreb's main square.*

The artists made their flags using various techniques: oil and acrylic on canvas, patchwork, textile and silk dyes, shibori and batik techniques, digital photo prints, print in oil, acrylic and tempera on canvas, various solvent print techniques on banners, and combined weather-resistant techniques. Some works placed different motifs on the obverse and reverse, while others made both sides the same.

The jury, composed of ***Marta Crnobrnja****, academic painter;* ***Branka Hlevnjak****, art historian and art critic;* ***Marina Tenžera****, art historian and art critic;* ***Zlatan Jaganjac****,* Cest is d'Best *festival*

povjesničarka umjetnosti i likovna kritičarka; **Zlatan Jaganjac**, direktor festivala *Cest is d'Best* i potpisnica teksta, **Dijana Nazor**, prof. likovne kulture, dodijelilo je tri nagrade i dva priznanja.

Prvu nagradu dobila je **Ana Novoselac**, profesorica likovne kulture iz Zagreba, za rad ***Ljubav*** izrađen u tehnici patchworka. Zastavica jasnom porukom i čistim likovnim rješenjem na izvrstan način prikazuje temu ovogodišnjeg Festivala. Lice zastave podijeljeno je u osam polja kvadratnog oblika u kojima u kombinaciji toplih i hladnih boja piše *LJUBAV*. Na trećem je polju dodano crveno srce na cvjetnoj podlozi, dok je u drugom i petom polju diskretno izvezen natpis *Kad zavijori* što je povezano u cjelinu naslova teme ovogodišnjeg natječaja. Likovno rješenje zastavice je u komplementarnom kontrastu s jednim bijelim, akromatskim poljem, a cijeli rad je kombiniran s različitim vrstama tkanine. Na poleđini su polja s istim rasporedom boja bez napisa, samo sa crvenim srcem na šarenoj tkanini.

Drugu nagradu dobio je rad ***Druga strana ljubavi*** **Đorđa Rašovića**, mladog akademskog slikara iz Podgorice. Zastavica na likovno maštovit i ironičan način u tehnici ulja prikazuje naslikan odnos lisice i vuka otiskom na platnu. Zastavica potiče na razmišljanje donoseći intrigantan prikaz ljubavnih odnosa između proždrljivog vuka (na prednjoj stani) i lukave lisice (na stražnjoj strani), dok je na poleđini iste zastavice lisica okrenuta ispred, a vuk s leđa.

Treću nagradu dobila je **Tatjana Grgurina Vučetić** iz Zagreba koja je diplomirala na Tekstilno tehnološkom fakultetu, za lepršavu zastavicu ***Ljubav nošena vjetrom***. Zastavica je zanimljivo obostrano riješena prišivenim raznobojnim trakama koji slobodno vijore u pet redova na bijelom platnu. Lagana tkanina koja lepršа na vjetru otkriva na prvi pogled skrivene simbole crvenih srca koji su ručno otisnuti na platnu. Tim slojevitim pristupom autorica je na originalan način izvela ideju zadane teme.

Dodijeljene su i dvije pohvale. Jednu je pohvalu dobio već nagrađivani autor, **Josip Boltižar** iz Haganja, za dvostrano riješen rad različitim motivima ***Leptirići, Na sedmom nebu***, u tehnici ulja na platnu. Na licu prikazano je 14 leptira različitih boja i veličina koji slobodno lete u prostoru nalik svemiru, a na naličju crvena ruža kao simbol ljubavi u sličnom svemirskom kontekstu.

Pohvalu je dobila i doktorica umjetnosti ***Vanda Jurković*** iz Zagreba za zastavicu pod nazivom ***Nekonvencionalna***

director; and ***Dijana Nazor****, art teacher and the author of this article, awarded three prizes and two commendations.*

The first prize went to ***Ana Novoselac****, an art teacher from Zagreb, for her patchwork* **Love**. *The flag, with its clear message and pure artistic solution, presented the annual festival topic best. The obverse of the flag is composed of eight square fields of varying warm and cold shades inscribed* LOVE. *The third field has a red heart on floral background, while the second and fifth fields contain a discreetly embroidered inscription* When flutters *completing the topic title. The artwork is complementary with a single white, achromatic, square while the entire work combines various types of fabric. The fields on the reverse remain void, only with a red heart on the floral field.*

The second prize was awarded to ***Đorđe Rašović****, a young academic painter from Podgorica, for his* **Other Side of Love**. *The flag depicts the relationship between a wolf and a fox in oil printed on canvas in an artistically inventive and ironic manner. It incited reflection by presenting an intriguing depiction of a love relationship between a voracious wolf (on the obverse) and a cunning fox (on the reverse), shown from their back on the other side.*

The third prize went to ***Tatjana Grgurina Vučetić*** *from Zagreb, a graduate of the Faculty of Textile Technology, for her fluttering flag* **Wind Driven Love**. *The flag represents an interesting solution of attached multicolored stripes which flutter freely in five rows on white canvas. The light fluttering fabric reveals symbols of red hearts, hidden at first, manually printed on the canvas. Thus the artist provided a layered original approach to the given topic.*

Two commendations were awarded. One went to a previous year's awardee, ***Josip Boltižar*** *from Haganj, for his double-sided oil-on-canvas work* **Butterflies, In Seventh Heaven**. *The obverse depicts 14 butterflies in various colors and sizes flying freely though an outer-space-like surrounding, while the reverse includes a single red rose in a similar setting.*

The other commendation went to the Doctor of Arts ***Vanda Jurković*** *from Zagreb, for the acrylic-on-canvas flag* **Unconventional Love**. *The artist presents a relationship between a pretty young girl and much older man, posing questions about a materialism-burdened contemporary world.*

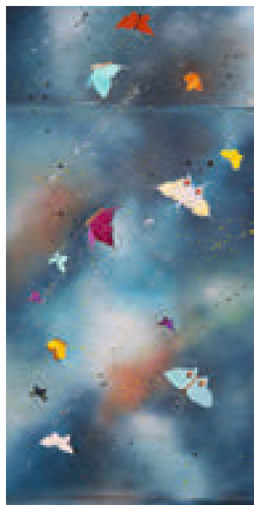
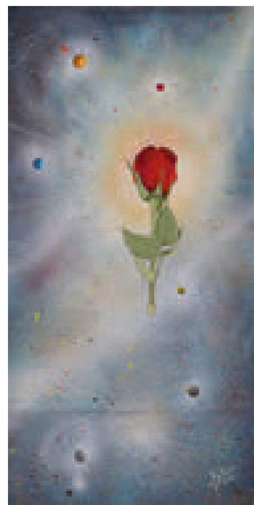
← **Ana Novoselac:** *Ljubav* | *Love*

↓ **Đorđe Rašović:** *Druga strana ljubavi* | *Other Side of Love*

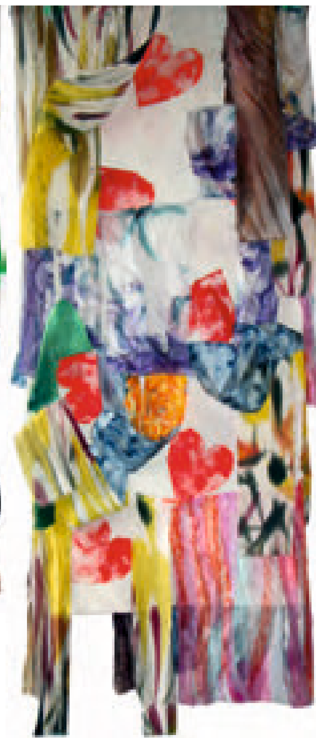
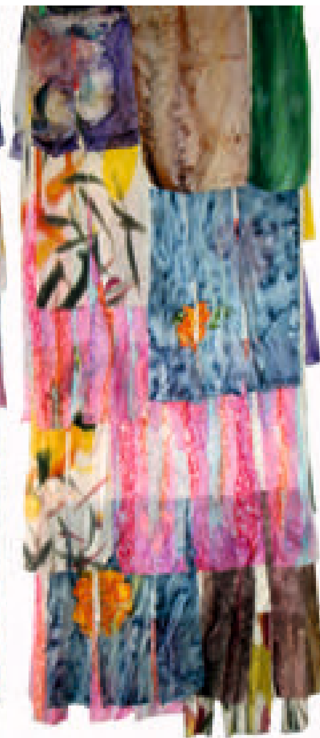

↑ **Josip Boltižar:** *Leptirići, Na sedmom nebu* | *Butterflies, In Seventh Heaven*
Vanda Jurković: *Nekonvencionalna ljubav* | *Unconventional Love* →

Tatjana Grgurina Vučetić: *Ljubav nošena vjetrom* | *Wind Driven Love* ↑

ljubav u tehnici akrilika na platnu. Autorica prikazuje odnos mlade, lijepe djevojke i dosta starijeg muškarca te postavlja pitanje opterećenosti materijalizmom u današnjem svijetu.

Ako se pomnije promotre zastavice, svaka od njih na svoj će nam način ispričati i umjetničkim simbolima prenijeti svoju priču na neiscrpnu temu ljubavi. A poruke su uistinu raznolike (*Slobodna ljubav* **Bernarde Rundek Franić**; *Žrtvovana na žice promjene, ideja i kapitala 1 i 2* **Marjana Prevodnika**; *Komplementarna ljubav* **Marijane Petrović Mikulić**; *Ljubav iz školske klupe* **Marine Šoštarec**); maštovite (*Ljubav nošena vjetrom* **Tatjane Grgurine Vučetić**; *Dark Light* **Hane Mikulć**); ironične (*Druga strana ljubavi* **Đorđa Rašovića**; *Nekonvencionalna ljubav* **Vande Jurković**; *Sapunica* **Ane Divković**); univerzalne, idealne ljubavi (*La Tolerance* **Tatjane Radovanović**; *Ljubav je sreća* **Diane Sokolić**; *Ljubav* **Ane Novoselac**) do ljubavi prema gradu (*Zagrebačka katedrala* **Ane Marije Franić**); ljubav općenito (*Kad ljubav zavijori* **Jurja Jonkea**; *Rastuća ljubav* **Marije Barkiđije**; *Ljubav je vatromet boja* **Veronike Matijačić**), sakralna tema (*Sveti Franjo* **Josipa Roce**); ljubavi među životinjama (*Ljubav, ah ljubav!* **Josipa Ušaja**; *Folklove* **Ane Jakić Divković**), do one vječne teme odnosa, to jest ljubavi između muškarca i žene (*I love you* **Vedrana Markulina**; *Dva postaje jedan (cvijet)* **Seije Ulkuinemi**; *Uzimam/I do* **Tihane Cizelj**; *Kad je sve na svom mjestu* **Ivane Mikulić**; *Love is in the air* **Katarine Lauš**; *Srodnost duša* **Zorice Klinžić**) do razočarenja i težnje za pravom ljubavi (*Ljubav u tragovima* **Irene Šoštarec**; *Ljubavni čvor* **Jadranke Mlinar**; *Vražja ljubav* **Ivane Bakal**, *Komadić ljubav* korisnika Centara za rehabilitaciju Gornje Komarevo) i dr.

Vječita je ljudska potreba za ljubavlju i njenim iskazivanjem. Ovom su izložbom raznolike, maštovite, likovne i tekstualne poruke dale mali doprinos ovoj neiscrpnoj temi. U dane Festivala zagrebačkim ulicama prostruji čarolija koja zabrinuta i mrgodna lica, opterećena brojnim svakodnevnim obavezama - zvukom, pokretom i bojom transformira u nasmijana, bezbrižna, vesela. Vjerujemo da nitko od prolaznika barem na trenutak ne može ne zamijetiti razna događanja na ulicama i trgovima. Tajna je u pozitivnoj energiji glazbenika, performera iz cijelog svijeta, plesnih skupina, različitih akcija, likovnih instalacija i dijelom naših zastavica. One lepršaju i prkose suncu, kiši i nevremenu i bude dobro raspoloženje. Neke nas potiču na promišljanje, te nas pozivaju da se opustimo, zaplešemo, zapjevamo na glavnom zagrebačkom trgu, ulicama u centru grada, Zrinjevcu te uživamo u cjelokupnom bogatom programu Festivala. ▪

*Each of the flags submitted is capable of recounting through art its own story about the inexhaustible topic of love. And the messages are indeed varied (*Free Love, ***Bernarda Rundek Franić****;* Sacrificed to Wires of Changes, Ideas and Capital 1 and 2, ***Marjan Prevodnik****;* Complementary Love, ***Marijana Petrović Mikulić****;* School Bench Love, ***Marine Šoštarec****); imaginative (*Wind Driven Love, ***Tatjana Grgurina Vučetić****;* Dark Light, ***Hana Mikulć****); ironic (*Other Side of Love, ***Đorđe Rašović****;* Unconventional Love, ***Vanda Jurković****;* Soap, ***Ana Divković****); universal, ideal love (*La Tolerance, ***Tatjana Radovanović****;* Love is Luck, ***Diana Sokolić****;* Love, ***Ana Novoselac****) to the love of the city (*Zagreb Cathedral, ***Ana Marija Franić****); general love (*When Love Flutters, ***Juraj Jonke****;* Growing Love, ***Marija Barkiđija****;* Love is Colored Fireworks, *Veronika Matijačić); sacred topics (*St. Francis, ***Josip Roca****); love among animals (*Love, Oh Love!, ***Josip Ušaj****;* Folklove, ***Ana Jakić Divković****); all the way to the eternal topic, the love between a man and a woman (*I love you, ***Vedran Markulin****;* Two Becomes One (Flower), ***Seija Ulkuinemi****;* I do, ***Tihana Cizelj****;* When Everything is in its Place, ***Ivana Mikulić****;* Love is in the Air, ***Katarina Lauš****;* Kinship of Souls, ***Zorica Klinžić****) and the disappointment and aspiration for true love (*Love in Traces, ***Irena Šoštarec****;* Love Knot, ***Jadranka Mlinar****;* Devil's Love, ***Ivana Bakal****;* Piece of Love, *ward of the Rehabilitation Centre Gornje Komarevo), etc.*

The human need for love and its expression is eternal. This exhibition provided a small contribution to the everlasting topic through various, imaginative, artistic, and textual messages. During the Festival the streets of Zagreb vibrated with a magic that transformed many a grim face, burdened with everyday obligations—and through sound, movement, and color transformed it into laughter, carefree and happy. We believe that no passers-by were capable of ignoring various events on streets and squares—at least for a moment. The secret was in the positive energy of musicians, performers from around the world, dance groups, various activities, artistic installations, and also, in part, our flags. They flutter in defiance to sun, rain, and storm and bring on a good mood. Some encourage us to reflect, other invite us to relax, dance, and sing in Zagreb's main square, the central city streets, and Zrinjevac Park, and to enjoy the entire rich Festival program. ▪

Mislav Barić

Terezijanske zastave

Analiza ikonografskih prikaza na zastavama, vrpcama i kopljima iz vremena Marije Terezije u fundusu Hrvatskog povijesnog muzeja

Theresian Flags

Analysis of Iconographic Depiction on Flags, Streamers and Finials from Period of Maria Theresa in the Collection of the Croatian History Museum

Bataljunska zastava pješačke pukovnije, između 1745. i 1765., HPM/PMH 1636, Hrvatski povijesni muzej.

The Battalion flag of the Infantry Regiment, between 1745 and 1765, Croatian History Museum.

Političke i vojne reforme **Marije Terezije** utjecale su u srž cijelog državno-upravnog sustava. Takve promjene mogu se pratiti i proučavati na zastavama tog razdoblja u zbirci **Hrvatskog povijesnog muzeja**. U to doba se počinje uvoditi slikanje ikonografskih prikaza zbog financijskih i vremenskih ograničenja.[1]

Marija Terezija kao vladarica nije spadala među sekularne vladare doba prosvijećenog apsolutizma.[2] Kao kraljica pridavala je veliku važnost religiji unutar monarhije pa i u prikazima na zastavama i vrpcama. Tipična zastava sastojala bi se od religijskih i svjetovnih simbola te na taj način predstavljala dvojnu vlast kao što je definirano kod filozofa iz doba prosvjetiteljstva.[3] Uz to, barokni stil utjecao je na zastavne dekoracije koje također izražavaju duh toga vremena.[4] Izgled vojnih zastava propisan je 1754. godine kada se formalno navodi obaveza korištenja pojedinih dinastičkih simbola za njihovu izradu.[5]

Primjerice **bataljunska zastava pješačke pukovnije** nastala između 1745. i 1765. godine u *Zbirci zastava i zastavnih vrpca Hrvatskog povijesnog muzeja* ukrašena je dinastičkim simbolima obitelji **Habsburg**. Crni, dvoglavi orao kao svjetovni simbol na zastavi i sveti **Karlo Boromejski** ugraviran u vršak koplja kao religijski simbol.[6] Zajedno oba ikonografska prikaza predstavljaju ne samo barokni stil toga razdoblja, već i politički stav Marije Terezije. Kao svjetovni vladar, Marija Terezija odredila je učestalo korištenje dinastičkog okrunjenog dvoglavog orla sa štitom na prsima.[7] Štit se sastoji od grbova **Ugarske**, **Češke** i **Austrije** te time simbolizira kraljevsku vlast Marije Terezije na tim pokrajinama. Revers zastave prikazuje također okrunjenog, crnog, dvoglavog orla sa štitom na prsima koji ovaj put sadrži grbove **Toskane** i **Lotaringije** što su pak grbovi njezinog supruga **Franje I. Stjepana**. Također se oko tog štita nalazi ogrlica *Reda zlatnog*

Maria Theresa*'s political and military reforms influenced the whole state governing system. Those changes can be traced as well as researched on the flags of the period in the collection of the Croatian History Museum. At that time painting of iconographic images was introduced out of financial and time constraints.*[1]

As a ruler Maria Theresa did not fall into the category of secular rulers of the enlightened absolutism.[2] *Likewise, as a queen she gave great importance to the religion of the monarchy even in images on flags and streamers. A typical flag would have had both religious and secular symbols thus demonstrating the dual authority as it was defined by the philosophers of the Enlightenment.*[3] *Besides, the baroque style influenced flag decorations which also expressed the spirit of the time.*[4] *The appearance of military flags was regulated in 1754 when the usage of dynastic symbols was formally made necessary.*[5]

For instance, the ***Battalion Flag of the Infantry Regiment****, made between 1745 and 1765 in the* Collection of Flags and Streamers *at the* Croatian History Museum*, is decorated with the dynastic symbols of the* ***Habsburgs****. The black, two-headed eagle as a secular symbol on the flag and St.* ***Charles Borromeo*** *engraved on the finial as a religious symbol.*[6] *Both iconographic images represent not only the baroque style of the period, but also the political sentiment of Maria Theresa. As a secular ruler, Maria Theresa defined the oft usage of the crowned, dynastic, two-headed eagle with a shield on its chest.*[7] *The shield consists of the armorial emblems of* ***Hungary****,* ***Bohemia*** *and* ***Austria*** *symbolizing the royal authority of Maria Theresa in those provinces. The reverse side of the flag also displays the black, crowned, two-headed eagle with a shield on its chest but this time it has the arms of* ***Tuscany*** *and* ***Lorraine****, representing her husband* ***Francis Stephen I****. Also, around the shield it is set the chain of the* Order of the Golden Fleece*, as the Grand*

Zastave zagrebačkog Kaptola, oko 1753.,
HPM/PMH 1643 i 1644, Hrvatski povijesni muzej.

The Flags of the Zagreb Chapter, ca. 1753,
Croatian History Museum.

runa, kao njegovog velikog meštra. U kandžama orao drži mač i žezlo i time ovakav prikaz simbolizira ne samo vojni karakter zastave već i status Marije Terezije kao kraljice i carice **Svetog Rimskog Carstva**.[8] S druge strane, ugravirani prikaz Karla Boromejskog na vršku koplja simbolizira njezin stav o protestantskoj reformaciji budući da je Boromejski istaknuta figura protureformacije te je njegov kult raširen po svim zemljama pod Habsburškom ingerencijom.[9] Budući da ova bataljunska zastava također spada pod vojne, vršak na reversu sadrži ugravirani prikaz grba obitelji **Batthyány**, koji su u to vrijeme imali posjede u Hrvatskoj i Ugarskoj. Njihov grb prikazuje *lava u špilji koji drži mač u ustima, a iznad pelikan u gnijezdu hrani svoje ptiće*. Prikaz je okrunjen te okolo uz rub grba je ogrlica *Reda zlatnog runa*, čiji su pripadnici bili mnogobrojni članovi obitelji Batthyány. Cijeli društveno-politički i religijski stavovi vladara toga razdoblja mogu se iščitati i protumačiti iz simbola korištenih na ovoj zastavi. Dvije osobe koje čine okosnicu vladajuće dinastije u Habsburškoj Monarhiji imaju zastupljene vlastite grbove na svakoj strani zastave.[10]

Praksa izrade zastava sa kombinacijom svjetovnih i sakralnih simbola vidi se također na dvjema zastavama zagrebačkog **Kaptola** iz vremena Marije Terezije. Obje zastave su jednostrane odnosno sadrže isti prikaz na aversu i reversu. Jedna zastava i njezin vršak sadrže prikaz sv. **Ladislava**. S jedne strane vrška na latinskom piše „FRANCISO I. MARIAE THERESIAE AVGVSTIS ET POSTERITATI / S LADISLAVS RH“, te s druge strane grb **Franje Thauszyja** i natpis „LAETIUS IN EPISCOPIO ZAGREBIENSI AVGVSTA PRAESENTIA CROATIAE POPVLIS FRANCISCVS THAVSZY BONIT“.[11] Ponovno su istovremeno prikazani simboli svjetovnih i vjerskih vladara kako bi se naglasila božanska i ovozemaljska vlast. Sveti Ladislav kao kralj-ratnik koristi se kao primjer viteštva, dok je Franjo Thauszy tadašnji zagrebački biskup.[12] Ova zastava

Master of the Order. The eagle carries a sword and a scepter in its talons, symbolizing not only the military character of the flag, but also the status of Maria Theresa as a queen and empress of the ***Holy Roman Empire****.*[8] *On the other hand, the engraved image of St. Charles Borromeo on the finial symbolizes her attitude towards the protestant reformation, since Borromeo was an important figure in the counterreformation and his cult was spread throughout all Habsburg lands.*[9] *Since this battalion flag is also a military one, the finial bears also, on the reverse side, the coat of arms of the* ***Batthyány*** *family, large landowners at the period in Croatia and Hungary. Their arms depict a* lion in a cave holding a sword in its mouth and on the top there a pelican in her piety. *This is also topped with a crown and surrounded with the chain of the* Order of the Golden Fleece*, since the Batthyany family gave it prominent members. The entire socio-political and religious sentiments of rulers can be read and interpreted from the symbols used on this flag. The two persons that make up the fabric of the ruling dynasty in the Habsburg Monarchy have their own coats of arms displayed on each side of the flag separately.*[10]

The practice of flag making with the combination of secular and religious symbols can also be seen on the two flags of Zagreb ***Chapter*** *(Kaptol) from the period of Maria Theresa. Both flags are one-sided therefore having the same design on the obverse and reverse side. One flag and its finial both depict St.* ***Ladislaus****. One side has the Latin inscription “FRANCISO I. MARIAE THERESIAE AVGVSTIS ET POSTERITATI / S LADISLAVS RH” and on the other side the coat of arms of* ***Francis Thauszy*** *with the inscription “LAETIUS IN EPISCOPIO ZAGREBIENSI AVGVSTA PRAESENTIA CROATIAE POPVLIS FRANCISCVS THAVSZY BONIT”.*[11] *Again both symbols of secular and sacral rulers are featured as to emphasize the divine and the earthly authority. Saint Ladislaus as a king-ruler is used as an example of knighthood and chivalry, while Francis Thauszy was the Zagreb bishop at the time.*[12] *This flag is also provided with a streamer, inscribed “ZA BOGA Y VERU / ZA KRALYA Y DOMOVINU” (For God and Faith*

također ima i vrpcu na kojoj je napisano „ZA BOGA Y VERU / ZA KRALYA Y DOMOVINU“. Tendencija objedinjenja svjetovnog i sakralnog naglašena je isto preko tog natpisa.[13]

Druga zastava zagrebačkog Kaptola koja je izrađena u to vrijeme također je jednostrana, ali sadrži drugačiji ikonografski prikaz. Prikaz **Majke Božje Immaculate** koja stoji na oblaku i zmiji sa jabukom u ustima ima isti tekst na latinskome kao prethodno opisana zastava Kaptola toga doba.[14] Marija Terezija također se doživljava kao svojevrsna štićenica Majke Božje. Ovu povezanost podržava rasprostranjenost kulta Marije u 18. st.[15] te podatak kako su obje zastave trebale biti uručene Mariji Tereziji i Franji I. tokom njihovog posjeta Zagrebu koji se trebao dogoditi 1754/1755.[16] Pretpostavka je kako bi se zastava s likom Majke Božje dala Mariji Tereziji budući da nju simbolizira, a sukladno tome se može pretpostaviti kako bi se zastava sa prikazom sv. Ladislava predala Franji I.[17] Doduše, dolazak Marije Terezije i Franje I. Stjepana u Zagreb nikada se nije ostvario usprkos velikim pripremama njihovog svečanog dočeka.[18] Razlog tome, koji navodi **Krčelić** u svojem djelu *Annuae*, jest opasnost puta zbog loših cesta i buna te nagovor *Hofrata* kako se fokus treba usmjeriti prema **Fridriku Velikome** i nadolazećem Sedmogodišnjem ratu.[19]

Zastava **husarskog eskadrona karlovačke pukovnije** tipična je konjanička zastava. Izrađena je od žutog damasta te sadrži sašivene ukrase i rese po rubovima što ju čini pravim umjetničkim djelom. Na aversu je grb Marije Terezije kao ugarske i češke kraljice pored kojeg se nalazi grb Franje I. koji čini grb Lotaringije i grb Toskane. Okrunjeni, crni dvoglavi orao drži mač i kraljevsku jabuku u pandžama simbolizirajući zemaljsku i nebesku vlast. Revers je zanimljiv jer sadrži vezene prikaze vojnih trofeja iz doba Rimskog Carstva. Na štitovima piše na latinskom „ILLYRICA COHORS / HERCULIANI / IOVIANI“. Natpisi simboliziraju rimsku **Legiju V Iovia** i **Legiju VI Herculia** koje su bile stacionirane u provinciji **Ilirik** i služile kao tjelesna straža caru **Dioklecijanu** i su-caru **Maksimijanu**. Karlovački husarski eskadron nastao je 1746. i ukinut je 1780. Ova pukovnija sastojala se od četiri eskadrona te je sudjelovala u Sedmogodišnjem ratu i predvodio ju je **Martin Knežević**.[20]

Vršak koplja zastave **Franje Trenka** sa jedne strane sadrži urezani prikaz sv. **Josipa** koji drži **Isusa** u jednoj te grančicu u drugoj ruci. Prikazan je kako sjedi na oblaku, a ispod je natpis „PRO DEO REGE ET PATRIA“. Sveti Josip je simbol Crkve, ali također i zaštitnik bolesnih i dobre smrti.[21] S druge strane je prikaz grba obitelji Trenk koji se sastoji od četiri polja naizmjenično ukrašena prikazima glave bika između dvije zvijezde i obrnutih trokutastih oblika (stilizacija lovorovog vijenca). Štit na kojem se nalazi taj grb, nose dva jednoroga iznad čega su dvije viteške kacige sa perjanicom, a ispod bubnjevi, topovi i koplja. Ovaj grb je ukrašen tipičnim vojnim prikazima kao što su oružje i

Vršak zastave Franje Trenka,
HPM/PMH 741, Hrvatski povijesni muzej.

/ For King and Homeland). The tendency to combine secular and sacral is stressed through this inscription as well.[13]

The second flag of Chapter, which was made at the time, is also one-sided but includes a different iconographic image. The ***Virgin Mary of the Immaculate Conception*** *stands on a cloud and on a snake which has an apple in its mouth. It has the same Latin text as the above mentioned flag of Chapter of the time.*[14] *Maria Theresa is considered as a sort of protégé of the Mother of God. This link is supported by the widespread Marian cult in the 18th century,*[15] *as well as the fact that both flags were to be handed to Maria Theresa and Francis I during their planned visit to Zagreb that should have happened in 1754/1755.*[16] *It is assumed that the flag with the image of the Virgin Mary would have been given to Maria Theresa as it symbolizes her and consequently it can be presumed that the flag with the image of St. Ladislaus would have been given to Francis I.*[17] *However, Maria Theresa's and Francis I Stephen's visit to Zagreb never happened despite the big preparations made for their ceremonial reception.*[18] *The reason given by* ***Krčelić*** *in his book* Annuae *was the danger posed by bad roads and uprisings, as well as by the urging of* Hofrat *to steer the focus on to* ***Frederic the Great*** *in the upcoming Seven Years War.*[19]

The flag of the ***Hussar Squadron*** *of the* ***Karlovac Regiment*** *is a typical cavalry flag. It is made of yellow damask silk and is decked with embroidered decorations and fringes around the edges which make it a genuine artwork. The obverse shows the coat of arms of Maria Theresa as the Hungarian and Bohemian queen next to the coat of arms of Francis I, of the arms of Lorraine and Tuscany. The crowned, black, two-headed eagle holds the sword and the orb in its talons symbolizing the earthly and the heavenly authority. The reverse is interesting in particular because it bears depictions of military trophies from the Roman Empire era. The shields have the Latin inscription "ILLYRICA COHORS / HERCULIANI / IOVIANI". The inscription symbolize the Roman* ***Legio V "Iovia"*** *and the* ***Legio VI "Herculia"*** *which were stationed in the province of* ***Illyricum*** *and served as the bodyguard of the emperor* ***Diocletian*** *and his co-emperor* ***Maximian****. The Hussar Squadron of Karlovac was formed in 1746 and disbanded in 1780. The regiment consisted of four squadrons, it lead by* ***Martin Knežević*** *and participated in the Seven Years War.*[20]

The finial of the flag of ***Francis Trenck*** *bears the image of St.* ***Joseph*** *with* ***Jesus*** *in one hand and a branch in the other. He is shown sitting on a cloud and underneath is an inscription "PRO DEO REGE ET PATRIA". St. Joseph is a symbol of the Church but also protector of sick and bearer of good death.*[21] *The reverse of the finial shows the coat of arms of the Trenck family quartered a bull head between two stars and a triangular shape (much stylized laurel wreath). The shield is supported by two unicorns and topped with two plumed helmets, underneath are set drums, canons and spears. This coat of arms is decorated with typical military imagery such as helmets and weapons. The Latin*

Finial of a Franjo Trenck flag,
Croatian History Museum.

kaciga. Latinski natpis ispod sv. Josipa oslikava duh vremena s istovremenim zazivanjem hvale monarhiji i Bogu.

Analizirajući simboliku prikaza na zastavama, vrpcama i vršcima koplja lako se stekne uvid u političko i društveno stanje vremena u kojem su nastajale. Dinastički simboli u kombinaciji sa prikazima svetaca postali su normativ kroz koji vidimo ne samo vladajuću obitelj određenog teritorija, već i vjerski stav i rasprostranjeni kult svetaca toga doba. ■

inscription underneath St. Joseph portrays the spirit of the period praising the monarchy and deity at simultaneously.

By analyzing symbolism of the images on flags, streamers and finials it is easy to get a glimpse into the political and social state of the period of their making. The dynastic symbols in combination with the images of saints became the norm through which we can see not only the ruling family of a particular territory, but also the religious sentiment and the spreading of the cult of the saints at that time. ■

Zastava husarskog eskadrona karlovačke pukovnije, 1746. - 1749., HPM/PMH 708, Hrvatski povijesni muzej.

The Flag of the Hussar Squadron of the Karlovac Regiment, 1746 - 1749, Croatian History Museum.

Bilješke *Notes*

1 Borošak-Marijanović, Jelena, *Zastave kroz stoljeća*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1996. : 90.
2 Šišić, Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1962. : 329.
3 Određeni propisi koje je ozakonila znaju odudarati od prosvjetiteljskog duha, primjerice nastavak fizičkog kažnjavanja vojnika, posebno dezertera, te zapljena imovine njihovih obitelji. *Certain regulations which she authorized deviate from the spirit of the Enlightenment, such as the continuation of physical punishment of soldiers, especially deserters, as well as the confiscation of property.* *Militärische Regeln und Vorschriften über die Bestrafung in Warasdiner Generalat*, Wien, 11.10.1755., § 13.
4 Borošak-Marijanović, *op. cit.* : 68 – 72.
5 Heimer, Željko, *Identitet Oružanih snaga Republike Hrvatske iskazan zastavama vojnih postrojbi u Domovinskom ratu i nakon njega – disertacija*, Zagreb, 2013. : 139.
6 Borošak-Marijanović, *op. cit.* : 120.
7 Heimer Željko, *op. cit.* : 139 – 140.
8 Borošak-Marijanović, *op. cit.* : 120.
9 Badurin, Anđelko (ed.), *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000. : 351.; Braunfels, Wolfgang (ed.), *Lexikon der christlichen Ikonographie, Siebter Band*, Herder, Rom, Freiburg, Basel, Wien, 1990. : 274 – 275.
10 Borošak-Marijanović, *op. cit.* : 120.
11 *Ibid.* : 97.
12 *Ibid.*; Badurin, *op. cit.* : 401.
13 Borošak-Marijanović, *op. cit.* : 97.
14 *Ibid.* : 99.
15 Coreth, Anna, *Pietas Austriaca – Österreichusche Frömmigkeit im Barock*, R. Oldenbourg Verlag, München, 1982. : 45 – 50.
16 Krčelić, Bartol, *Annuae sive Historia*, Academia Scientiarum et atrium slavorum meridionalium, Zagrabiae, 1952. : 245.
17 Borošak-Marijanović, *op. cit.* : 97 – 99.
18 Krčelić, *op. cit.* : 134 – 141.
19 *Ibid.* : 245.
20 Borošak-Marijanović, *op. cit.* : 120 – 121.
21 Badurin, *op. cit.* : 336, 623.

Tomislav Todorović

Zastave jadranskog priobalja na portolanskim kartama (1)

Flags of Adriatic Coast on Portolan Charts (1)

Portolanske karte [1] su se prvo pojavile u **Italiji**, u kasnom XIII. stoljeću, da bi se njihova izrada ubrzo proširila na **Španjolsku** i **Portugal**, a u manjoj mjeri i druge zemlje. Korištene za navigaciju, nazvane su po **portolanima**, odnosno **peljarima** – zbirkama uputa za plovidbu koje su korištene za izradu karata, čiji naziv se često, mada ne sasvim ispravno, koristi onda i za same mape. U početku su prikazivale samo **Sredozemno more** i okolna područja, da bi postepeno uključivale i nova otkrića, sve do prikaza cijelog poznatog svijeta.

Da bi se takav zemljovid izradio [1, 2], na listu pergamenta su prvo označavane kompasne točke, raspoređene tako da oblikuju pravilan šesnaestokut (ili dva, s jednim zajedničkim vrhom, zavisno od formata mape). Iz svake od tih točaka, povlačeno je šesnaest pravaca (rjeđe 32) u smjerovima određenim kompasnom ružom (stvarnom, naslikanom oko središnje točke, ili zamišljenom). Zatim su se preko rezultujuće kompasne mreže ucrtavale obalne crte, koristeći podatke iz portolana o udaljenostima i smjerovima. Na kraju, nazivi luka, zaljeva, rtova i drugih značajki obale su upisivani uz samu obalnu crtu, okomito na nju (sl. 1). Kurs plovidbe se određivao tako da pravac kretanja broda bude paralelan kompasnim linijama na dijelu zemljovida koji obuhvaća početnu i odredišnu točku. Ovakve mape ne uzimaju u obzir zakrivljenost Zemlje, stoga nisu pogodne za duga putovanja preko otvorenog oceana; od XVI. stoljeća, postepeno su ih zamijenile mape sa suvremenim kartografskim projekcijama, iako su posljednji portolani izrađeni još u ranom XVIII. stoljeću.

Dok je prikazivanje obala vremenom dostiglo znatnu preciznost, područja u unutrašnjosti, malo zanimljiva pomorcima, prikazivana su sa mnogo manje detalja. Tipično za srednjovjekovne dokumente, takve praznine su često popunjavane iluminacijama, kao što su prikazi ljudi (vladara na prijestolju, trgovačkih karavana itd.), egzotičnih životinja, ili slike gradova, kako onih u unutrašnjosti, tako i priobalnih (ovi posljednji su slikani na znatnom razmaku od obale, da ostane mjesta za gore spomenute natpise). Posebno česti su bili prikazi zastava, kako u sastavu slika gradova, tako i samostalno, na jarbolima postavljenim pored naziva priobalnih gradova. Zajedno sa zastavama čije postojanje je dokazano, prikazivane su i one koje su očigledno tvorevina imaginacije kartografa, a posebno važan izvor za nacrte bila je *Knjiga poznavanja svih kraljevstava* (*Libro del conoscimiento de todos los reinos*) [4, 5], opis navodnog putovanja oko svijeta nekog španjolskog fratra iz XIV.

1. Primjer završenog portolana, nepoznati portugalski kartograf, oko 1471., Biblioteca Estense, Modena. [3]
An example of a completed portolan, anonymous Portuguese cartographer, c. 1471, Biblioteca Estense, Modena. [3]

Portolan charts *[1] first appeared in* ***Italy****, in the late 13th century; their production soon spread to* ***Spain*** *and* ***Portugal****, and to a lesser extent, to other countries as well. Used for navigation, they are named after* ***portolanos*** *– collections of sailing instructions which were used for making the charts. The name portolan(o)s is frequently, although not quite correctly, also used for the maps themselves. In the beginning, they displayed only the* ***Mediterranean Sea*** *and neighboring areas, but gradually included new discoveries, until they displayed all the known world.*

To create such a map [1, 2], wind rose (like a compass rose) points were first marked on a sheet of parchment, arranged to form a regular hexadecagon (or two of them, with a shared vertex, depending on the map format). Through each of these points, 16 lines (less frequently, 32) were drawn in directions determined by the wind rose (either an actual one, depicted around the center-point, or an imaginary one). Next, coastlines were drawn over the resulting wind rose network, using the data from portolans, considering distances and directions. Finally, names of ports, bays, capes and other coastal features were inscribed orthogonally alongside the coastline (fig. 1). The sailing course was determined so that the ship's direction would be parallel to the wind rose lines on the part of map which included the points of origin and destination. Such maps do not take into account the curvature of Earth, so they are not appropriate for long voyages crossing the open ocean; beginning in the 16th century they were gradually replaced by maps with modern cartographic projections, although the last portolans were made as late as the early 18th century.

While the coastal display achieved considerable precision over the time, inland areas (of little interest to mariners) were shown in much less detail. Typical of medieval documents, blank spaces were often filled with illustrations, such as depictions of people (enthroned rulers, merchant caravans, etc.), exotic animals, or pictures of cities, both inland and coastal (the latter were depicted at a distance from the coast, to leave the space for the inscriptions mentioned above). Depictions of flags were particularly frequent, within the pictures of cities, as well as on flagstaffs set beside the names of coastal cities. Together with the flags whose existence is otherwise proven, those which were obviously creations of cartographer's imagination were also shown. A particularly important source for the designs was the Book of Knowledge of All the Kingdoms *(*Libro del conoscimiento de todos los reinos*) [4, 5], a description of an alleged voyage around the world by a Spanish*

stoljeća koji je, opisujući pojedine zemlje, prikazivao i njihove zastave (u daljnjem tekstu samo *Knjiga poznavanja*). Sve navedeno važi i za zastave koje su prikazivane pored obala Jadranskog mora, još od najranijih iluminiranih portolana.

Zastava Senja i njene varijacije

Možda najčešće prikazivana zastava na obalama Jadrana na portolanskim kartama bila je ona koja je predstavljala grad **Senj** (ime se u portolanima, kao i sva druga, javlja u mnogim varijacijama, uglavnom izvedenim od talijanskog *Segna* ili latinskog *Senia*, a jedna od njih bi mogla biti i *Sena* iz *Knjige poznavanja*, iako taj grad do sada nije identificiran [4, 5]), vertikalno podijeljena crveno i žuto/zlatno, sa zvijezdom na crvenom polju u svojoj osnovnoj varijanti. Ovo je prema *Knjizi poznavanja* zastava **Slavonije** (*Esclavonia*), zemlje koja se prostirala od današnje **Hrvatske**, preko **Bosne** i **Srbije**, sve do **Crne Gore** i **Albanije** [4, 5]. Nacrt je preuzet sa grba knezova **Krčkih**, tadašnjih gospodara Senja, ali je zarotiran za 90 stupnjeva i broj krakova zvijezde povećan sa 6 na 8. Ovakvo rotiranje nacrta grba nije bilo nepoznato u srednjem vijeku: čuveni primjer je freska *Guidoriccio da Fogliano* **Simonea Martinija** iz XIV. stoljeća, gdje su štitovi sa grbom grada **Siene**, *razdijeljen srebrno i crno*, prikazani zajedno sa vertikalnim bijelo-crnim zastavama [6]. Budući naslikana u *Palazzo Publico*, sjedištu vlade Republike Siene, ova slika svakako prikazuje zastave koje su bile u službenoj upotrebi, pa je razložno pretpostaviti da su i knezovi Krčki koristili takvu zastavu. Zvijezda na zastavama sa portolana je bila ili žuta/zlatna, kao na kneževskom grbu, ili bijela/srebrna, kao u *Knjizi poznavanja*; prva varijanta (sl. 2) prikazana je na mapi **Angelina Dulcerta** iz 1339. [7, 8, 9, 10], a druga (sl. 3) na mapi **Guillema Solera** (*Guillelmus Soleri*) [7, 9, 11] izrađenoj oko 1385. (obje se čuvaju u *Nacionalnoj knjižnici Francuske*, **Pariz**). Solerov primjer slijedio je i **Battista Beccario** 1426. godine (*Bavarska državna knižnica*, **München**), samo što je na njegovoj zastavi žuto polje uz koplje, a crveno na slobodnom kraju, dok zvijezda nije jasno prikazana u raspoloživim izvorima, ali čini se da ima 6 krakova, a boja je prepoznatljivo bijela [8, 9, 12]. Ova zastava je posebno zanimljiva zato što je pravokutnog oblika, sa visinom znatno većom od širine, oblik čija je česta upotreba dokumentirana u srednjovjekovnim izvorima, ali se na portolanima rijetko viđa (sl. 4).

Precizno nacrtati zvijezdu na tako maloj površini kao što je zastava sa portolanske karte, nije bilo lako. To je često dovodilo do toga da se prilikom kopiranja mape zvijezda pogrešno protumači kao potpuno različita figura, što je potom kopirano na druge mape kao da je točan prikaz. Također, oblik zastave se razlikuje od mape do mape i obično je zajednički za većinu zastava prikazanih na mapama istog kartografa. U kombinaciji sa promjenljivim odnosom veličina crvenog i žutog/zlatnog polja, sve to je proizvelo mnoštvo varijanti zastave Senja. Na vjerojatno najpoznatijoj portolanskoj karti, *Katalonskom atlasu* iz *Nacionalne knjižnice Francuske*, kojeg je izradio **Abraham Cresques**

2. Zastava Senja. *Flag of Senj.*
Angelino Dulcert, 1339.

3. Zastava Senja. *Flag of Senj.*
Guillem Soler, ca. 1385.

4. Zastava Senja. *Flag of Senj.* Battista Beccario, 1426.

Crteži *Drawings* TT & ŽH

friar in the 14th century, who, when describing particular countries, also showed their flags (referred to below as the Book of Knowledge*). All of the above also applies to the flags which were displayed on the coasts of the Adriatic Sea, beginning with the*

Flag of Senj and Its Variations

*Perhaps the most frequently displayed flag on the Adriatic coasts was the one which represented the city of **Senj** (the name appears in portolans, just like all others, in many variants, mostly derived from Italian* Segna *or Latin* Senia, *and one of them might be the* Sena *mentioned in the* Book of Knowledge, *although that city has not yet been identified [4, 5]): in the basic variant, vertically divided red and yellow/gold, with a star on red field. This is the flag of **Slavonia** (*Esclavonia*), a country which, according to* Book of Knowledge, *went from today's **Croatia**, over **Bosnia** and **Serbia**, and up to **Montenegro** and **Albania** [4, 5]. The design was borrowed from the arms of the dukes of **Krk**, then the lords of Senj, but was rotated 90 degrees and the number of rays on the star increased from 6 to 8. Such design rotating was not rare in the Middle Ages: a famous example is the 14th-century fresco* Guidoriccio da Fogliano *by **Simone Martini**, where the shields bearing the arms of the city of **Siena**,* per fess argent and sable, *are shown together with the vertical white-black flags [6]. Depicted in the* Palazzo Publico, *the government seat of the Republic of Siena, this painting certainly displays the flags which were in official use, so it is reasonable to assume that the dukes of Krk also used such a flag. The stars on the flag of Senj shown in portolans were either yellow/gold, as in the ducal arms, or white/silver, as in the* Book of Knowledge*; the first variant (fig. 2) is shown on the map of **Angelino Dulcert** from 1339 [7, 8, 9, 10], and the second (fig. 3), on the map of **Guillem Soler** (*Guillelmus Soleri*) [7, 9, 11], created c. 1385 (both are in the* National Library of France, ***Paris***). Soler's example was followed by **Battista Beccario** in 1426 (*Bavarian State Library, ***Munich***), only on his flag the yellow field is at the hoist, and red at the fly, and while the star is not clearly shown in the available sources it seems to have 6 rays, and the color is recognizably white [8, 9, 12]. This flag is particularly interesting for being rectangular, with a height much greater than its length, a shape whose frequent use is well documented in medieval sources, but rarely seen in the portolans (fig. 4).*

It was not easy to draw a star precisely in an area as small as a flag on a portolan chart. This frequently led to the star being misinterpreted as a completely different charge when the map was copied, which would later be recopied incorrectly onto other maps. The flag shape also differs from one map to another and is usually shared by most of the flags displayed on the maps by the same cartographer. Combined with the varying relative size of red and yellow/gold fields, all of these reasons have produced a multitude of variants of the flag of Senj. On probably the best known portolan chart, the Catalan Atlas *in the* National Library of France, *which was made by **Abraham Cresques** c. 1375*

oko 1375. [8, 13], zvijezda je zamijenjena zlatnim diskom, dok zastava ima suženi slobodni kraj konkavnih rubova, poput većine zastava na mapi (sl. 5 i naslovnica). *Katalonski atlas* dijeli ove značajke s još dva nepotpisana portolana s kraja XIV. stoljeća, koji potiču iz Cresquesove radionice [9, 14], a čuvaju se u *Nacionalnoj knjižnici* u **Napulju**, odnosno *Nacionalnoj knjižnici Francuske*. Isto važi i za mapu koju je **Mecià** (ili **Macià**) **de Viladestes** izradio 1413. (*Nacionalna knjižnica Francuske*) [7, 8, 9, 15], kao i za mapu istog autora iz 1423. (*Laurentijska knjižnica*, **Firenca**) [8, 9, 15]. Na prvoj od te dvije mape, crveno polje nije obojeno; a isto je propušteno i sa nekim drugim zastavama, što navodi na sumnju je li mapa uopće završena, ili je namjera kartografa bila da ih „oboji" bijelo: mnoge zastave su netipično obojene, a ima i onih na kojima su neke crvene površine obojene, a neke nisu.

Drugi kartografi su zvijezdu pogrešno tumačili kao kombinaciju običnog i Andrijinog križa. To je učinio **Gabriel Vallseca** sa mapom iz 1439. (sada u *Pomorskom muzeju*, **Barcelona**), čiji vlasnik je bio i čuveni istraživač **Amerigo Vespucci** [8, 9, 16, 17], kao i sa mapom iz 1447. (*Nacionalna knjižnica Francuske*) [7, 9, 16], a njemu se pripisuje i nepotpisana mapa iz 1440. (*Središnja nacionalna knjižnica*, **Firenca**) [9, 16]. Oblik zastave varira: niz lučnih udubljenja duž slobodnog ruba (heraldički „*urez*") iz 1439. (sl. 6), jednostavan pravokutnik iz 1440. i konkavni rep iz 1447. kao na zastavi iz *Katalonskog atlasa*.

Još ranije (1425.), **Pere Rosell** (*Petrus Roselli*) je prikazao zastavu [18, 19] na kojoj bi mogla biti zvijezda vrlo uskih izduženih krakova, ali i figura kakvu je crtao Vallseca, samo što ne doseže do rubova polja (mapa u zbirci *Knjižnice sveučilišta Yale*). Isto se ponavlja na nepotpisanoj mapi iz XV. stoljeća [18], pripisanoj istom autoru (danas u istoj kolekciji), a i oblik zastave je isti u oba slučaja: kompleksna kombinacija završetaka kakve su preferirali Cresques i Vallseca (sl. 7). Međutim, Rosell je prikazivao i sličnu zastavu kao Vallseca 1439., prvo na mapi iz 1447. (*Biblioteca Guarnacciana*, **Volterra**) [9], kao i na mapi nepoznate godine izrade iz *Nacionalne knjižnice Francuske* [19]; za zastavu sa mape iz 1456. (*Knjižnica Newberry*, **Chicago**) [9, 19], iako prilično zamrljanu, ipak se može utvrditi da se od prethodne dvije razlikuje samo po kraju u obliku lastavičjeg repa, inače prilično rijetkom na portolanima, dok je na mapi iz 1462. (*Nacionalna knjižnica Francuske*) završetak zašiljen [19], a na onoj iz 1466. (*Knjižnica*

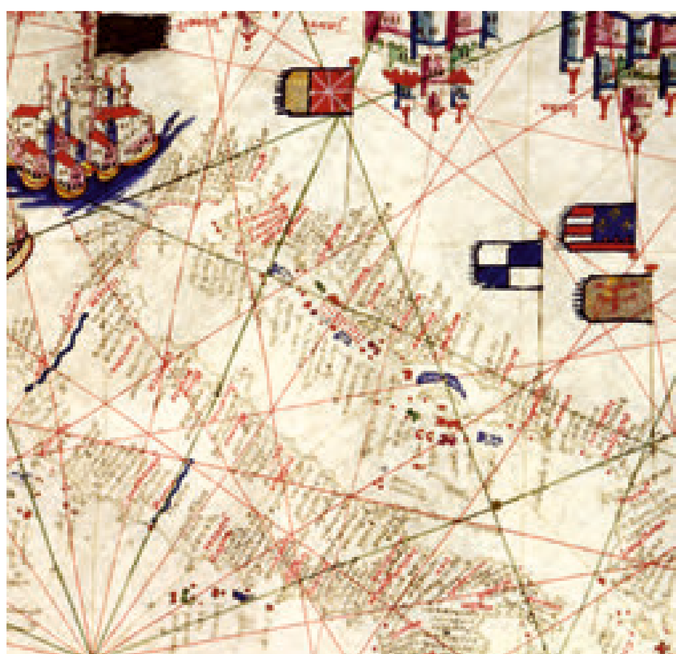
5. Zastava Senja. *Flag of Senj.* Abraham Cresques: Katalonski atlas. *Catalan Atlas*. ca. 1375.

6. Zastava Senja. *Flag of Senj.* Gabriel Vallseca, 1439.

7. Zastava Senja. *Flag of Senj.* Pere Rosell, 1425.

8. Detalj portolana Perea Rosella iz 1466. *A 1466 portolan by Pere Rosell detail.* James Ford Bell Library, University on Minnesota, Minneapolis.

[8, 13], the star is replaced with a gold disk, while the flag has a narrowed fly with concave edges, as do most of the flags on the map (fig. 5 and page 1). The Catalan Atlas *shares these features with two anonymous portolans from the end of the 14th century, which originated from the Cresques workshop [9, 14] and are held at the* National Library *in* ***Naples*** *and the* National Library of France*. The same is true for the map made by* ***Mecià*** *(or* ***Macià****)* ***de Viladestes*** *in 1413 (*National Library of France*) [7, 8, 9, 15], and for the map by the same author from 1423 (*Biblioteca Laurenziana*,* ***Florence****) [8, 9, 15]. On the first of those two maps, the red field was not painted; some other flags were not painted either, leading readers to doubt whether the map was completed at all, or if the cartographer's intention was to "paint" them white: many flags were not painted typically, and there are also those on which some of red areas are painted, and some are not.*

Other cartographers misinterpreted the star as a combination of a cross and a saltire. ***Gabriel Vallseca*** *did it with the map from 1439 (now at the* Naval Museum*,* ***Barcelona****), one of whose owners was the famous explorer* ***Amerigo Vespucci*** *[8, 9, 16, 17], as well as the map from 1447 (*National Library of France*) [7, 9, 16], and the anonymous map from 1440 (*Central National Library*,* ***Florence****) is also attributed to him [9, 16]. The flag shape varies: concave arcs along the fly edge (*"engrailed"*) in 1439 (fig. 6), simple rectangle from 1440, and the ending as on the flag from the* Catalan Atlas *from 1447.*

Even earlier (1425), ***Pere Rosell*** *(*Petrus Roselli*) had depicted a flag [18, 19] which could bear a star with very narrow rays, but also a charge like those Vallseca drew, only not reaching the field edges (map in the collection of the* Yale University Library*). The same is repeated on the anonymous map from the 15th century [18], attributed to the same author (now in the same collection), and the flag shape is the same in both cases: a complex combination of endings preferred by Cresques and Vallseca (fig. 7). However, Rosell also depicted the similar flag as Vallseca did in 1439, first on the map from 1447 (*Biblioteca Guarnacciana*,* ***Volterra****) [9], as well as on the map with unknown year of origin in the* National Library of France *[19]. The flag from the 1456 map (*Newberry Library*,* ***Chicago****) [9, 19], although rather tainted, still can be determined to differ from the previous two only by its swallow-tailed ending, otherwise quite rare in the portolans, while on the map from 1462 (*National Library of France*), the fly is pointed [19], and on the one from 1466 (*James Ford Bell Library, University of Minnesota,

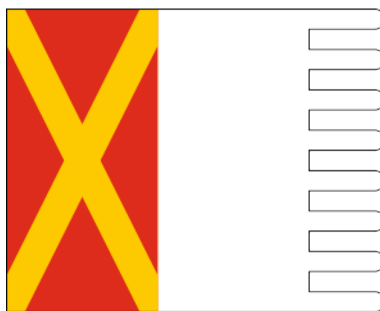
James Ford Bell Sveučilišta Minnesota, **Minneapolis**) je trapezoidan (sl. 8) [9, 19, 20].

Dok je na svim ovim primjerima figura bijele boje, **Grazioso Benincasa** [8] ju je 1473. prikazao (sl. 9) srebrnom bojom (danas potamnjelom do tamnosive), a na zlatno polje je dodao crveni disk (sada u knjižnici *Sveučilišta u Bolonji*). Ovo podsjeća na grb Bosne iz nekih sačuvanih primjeraka *Knjige poznavanja*, samo što je tamo prikazan zeleni disk sa crvenim križem [4]. Kod većine navedenih primjera, zlatno polje je vidljivo manje od crvenog, što nagovještava njegovo kasnije iščezavanje (v. dalje).

9. Zastava Senja. *Flag of Senj.*
Grazioso Benincasa, 1473.

Zamjenu zvijezde Andrijinim križem izveo je **Pietro Russo** [8, 21] na portolanu iz 1508. (*Pomorski muzej*, **Barcelona**), prikazavši ga zlatnom bojom na crvenom polju, dok je drugo polje greškom postalo bijelo (sl. 10). Oblik zastave nije lako odrediti na prvi pogled, ali usporedbom s drugim zastavama na istoj mapi, može se zaključiti da se uz slobodni rub ne nalaze rese, inače čest dodatak zastavama sa portolana, već jezičci – dakle, oblik zvan *gonfanon*. Većinu ovih grešaka kopirao je **Giacomo Russo** (*Jacobus Russus*) 1535. godine (*Fundació March Severa*, **Palma de Mallorca**) [8] i ponovo 1550. godine (mapa u zbirci *Britanske knjižnice*, **London**) [21], osim što je njegova zastava jednostavnog pravokutnog oblika.

10. Zastava Senja. *Flag of Senj.*
Pietro Russo, 1508.

Na kasnijim portolanima, žuto/zlatno polje potpuno nestaje sa zastave Senja. Tako je **Salvat de Pilestrina**, na mapama iz 1511. (*Nacionalna knjižnica Francuske*) [8, 22] i 1533. (*Javna knjižnica*, **Toledo**) [21], prikazao kombinaciju običnog i Andrijinog križa u zlatnoj boji na crvenom polju (sl. 11). Isti nacrt, samo u obrnutim bojama (sl. 12), upotrijebio je **Bartomeu Olives** [21, 23, 24] na svojoj mapi iz 1559. (*Knjižnica Bodleana Sveučilišta u Oxfordu*). Umjesto te figure, **Jaume Oliva** [18] je 1563. (mapa u zbirci *Knjižnice Sveučilišta Yale*) na crvenom polju prikazao srebrni disk (sl. 13), a isto je uradio i **Bartomeu Olives** [18, 25] 1580. godine (mapa u zbirci *Knjižnice Henry E. Huntington Kalifornijskog sveučilišta*). Na obje zastave, srebrna je boja danas potamnjela gotovo do crne.

11. Zastava Senja. *Flag of Senj.*
Salvat de Pilestrina, 1511.

Moguće je da je nestajanje dvobojnog polja, kao i širenje pogrešnih interpretacija zvijezde, bilo potpomognuto time što su knezovi Krčki, usvojivši porodično ime **Frankapan**, napustili svoj prvobitni grb u korist onog koji su koristili njihovi navodni preci, porodica **Frangipani** iz **Rima** (*u plavom polju dva propeta sučeljena lava lome kruh, sve zlatno*). Međutim, neki kartografi su i dalje ispravno prikazivali zvijezdu. Tako je **Joan Martines** 1567. [21] prikazao zvijezdu koja se u raspoloživim izvorima ne vidi najjasnije, ali čini se da ima 8 krakova (*Knjižnica Bodleana Sveučilišta u Oxfordu*); ni boje, jako potamnele, nije lako razaznati, ali na temelju usporedbe s drugim zastavama čini se da je polje zlatno, dok bi zvijezda mogla biti crvena. Nasuprot tome, na Martinesovoj mapi [26] iz 1578. (*Knjižnica Henry E. Huntington Kalifornijskog sveučilišta*) se

12. Zastava Senja. *Flag of Senj.*
Bartomeu Olives, 1559.

***Minneapolis**), it is trapezoidal (fig. 8) [9, 19, 20].*

*While the charge is white in all of these examples, **Grazioso Benincasa** [8] depicted it (fig. 9) in 1473 in silver (now darkened to dark gray) and added a red disk to the gold field (now at the* Bologna University Library*). This recalls the arms of Bosnia from some of the existing copies of the* Book of Knowledge*, only there appears a green roundel charged with a red cross [4]. In most of the examples above, the gold field is visibly smaller than the red, foreshadowing its later disappearance (see below).*

*Replacing the star with the saltire was done by **Pietro Russo** [8, 21] on the portolan from 1508 (*Naval Museum*, **Barcelona**), depicting it in gold on a red field, while the other field became white in error (fig. 10). The flag shape is not easy to determine at first sight but, by comparing it with other flags on the same map, one can conclude that there are not the fringes along the fly edge, otherwise a frequent addition to the flags from portolans, but tongues – the form called a* gonfannon*. Most of these errors were copied by **Giacomo Russo** (*Jacobus Russus*) in 1535 (*Fundació March Severa*, **Palma de Mallorca**) [8] and again in 1550 (*British Library*, **London**) [21], except that his flag has a simple rectangular shape.*

*On later portolans, yellow/gold field disappears completely from the flag of Senj. **Salvat de Pilestrina** thus displayed, on the maps from 1511 (*National Library of France*) [8, 22] and 1533 (*Public Library*, **Toledo**) [21], the combination of cross and saltire in gold on a red field (fig. 11). The same design, only with reversed colors (fig. 12), was used by **Bartomeu Olives** [21, 23, 24] on his map from 1559 (*Bodleian Library, University of Oxford*). Instead of that charge, **Jaume Oliva** [18] displayed a silver disk on red field (fig. 13) in 1563 (map in the collection of the* Yale University Library*), and **Bartomeu Olives** did the same [18, 25] in 1580 (map in the collection of* Henry E. Huntington Library, University of California*). On both of these flags, the silver has now darkened to almost black.*

*It is possible that the disappearance of the bicolor field, as well as the spread of erroneous interpretations of the star, was aided by the fact that the dukes of Krk, having adopted the family name **Frankapan**, abandoned their original arms in favor of the one used by their alleged ancestors, the **Frangipani** family of **Rome** (*azure two lions rampant respectant breaking a bread all or*). However, some cartographers were still correctly depicting the star. Thus in 1567, **Joan Martines** [21] depicted a star which is not easily visible in the available sources, but seems to have 8 rays (*Bodleian Library, University of Oxford*); the colors, much darkened, are not easy to discern either, but based on a comparison with other flags, the field seems to be gold, while the star could be red. On the contrary, on the Martines map [26] of 1578 (*Henry E. Huntington Library, University of California*) a red star with 6*

jasno vidi crvena zvijezda sa 6 krakova na zlatnom polju (sl. 14), a usporedba prikaza drugih zastava koje se pojavljuju na obje mape izgleda da govori u prilog pretpostavci da je i zastava Senja imala iste boje u oba slučaja. Polje zastave je također bilo kvadratno na obje mape. I **Luís Teixeira** [27, 28] je oko 1600. (*Knjižnica Henry E. Huntington Kalifornijskog sveučilišta*) prikazao zvijezdu, zlatnu na crvenom polju, ali sa crvenim "otvorom" u sredini, tako da je to zapravo *mamuza sa šest krakova, probušena* (sl. 15).

Dok svi naprijed navedeni primjeri, bez obzira na sve razlike, predstavljaju varijante istog nacrta, postoji i jedan izuzetak od pravila: na portolanu nepoznatog autora izrađenom u periodu 1550. – 1560. (*Muzej Correr*, **Venecija**), a koji prikazuje veći dio Italije i istočnu obalu Jadrana [8, 29], kod Senja je prikazana zastava sa zlatnim dvoglavim orlom na plavom polju. Usprkos pogrešnim bojama, ovo je očigledno zastava **Ferdinanda I.**, tadašnjeg kralja Ugarske i Hrvatske, koji je upravo u ovom periodu (1558.) postao i car Svetog Rimskog Carstva – njegov grbovni barjak, sa crnim dvoglavim orlom na zlatnom polju, pri čemu je štit na grudima orla suviše mali da bi mogao biti prikazan (sl. 16).

U XVII. stoljeću, običaj iluminiranja portolana se postepeno gubi i oni sve više liče na suvremene zemljovide. **Sebastiano Condina** [21] je 1615. prikazao zastavu Senja na mapi (*Nacionalna knjižnica sv. Marka*, **Venecija**), ali ona je danas potamnjela do neraspoznatljivosti i ne mogu se utvrditi nikakvi detalji. Za sada nema poznatih kasnijih prikaza zastave.

13. Zastava Senja. *Flag of Senj.* Jaume Oliva, 1563.

14. Zastava Senja. *Flag of Senj.* Joan Martines, 1578.

15. Zastava Senja. *Flag of Senj.* Luís Teixeira, c. 1600.

16. Zastava Senja. *Flag of Senj.* Anonym, 1550-60.

rays on gold field is clearly visible (fig. 14), and a comparison of the depictions of other flags which appear on both maps seems to favor the assumption that the flag of Senj also had the same colors in both cases. The flag was square on both maps, too. ***Luís Teixeira*** *[27, 28] also displayed the star c. 1600 (*Henry E. Huntington Library, University of California*), gold on red field, but with a red "opening" in center, so it is actually a* mullet of six rays pierced *(fig. 15).*

*While all of these examples, regardless of all the differences, comprise variants of the same design, there is one exception: on a portolan by an unknown author, created in 1550–1560 (*Museo Correr, ***Venice****), which shows a large part of Italy and the eastern Adriatic coast [8, 29], the flag with a gold double-headed eagle on a blue field is shown at Senj. Despite erroneous colors, this is obviously the flag of* ***Ferdinand I****, then the king of Hungary and Croatia, who also became the Holy Roman Emperor in this very period (1558) – actually his banner of arms, with a black double-headed eagle on a gold field, the shield on eagle's breast being too small to be depicted (fig. 16).*

In the 17th century, the tradition of illuminating the portolans gradually died away and they increasingly resembled modern maps. ***Sebastiano Condina*** *[21] depicted the flag of Senj on a map in 1615 (*Biblioteca Marciana, ***Venice****), but it has darkened beyond recognition and no details can be determined. Currently, there are no known later depictions of the flag.*

Izvori *Sources*:

[1] *Portolan charts*, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Portolan_chart
[2] *Windrose network*, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Rhumbline_network
[3] *Portolan chart by anonymous Portuguese cartographer, c. 1471, Biblioteca Estense, Modena*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anonymous_Portuguese_map_c.1471_(Estense).jpg
[4] *Book of the Knowledge of all the Kingdoms, Lands, and Lordships that are in the World, and the Arms and Devices of each Land and Lordship, or of the Kings and Lords who possess them*; London: Hakluyt Society, 1912
[5] *Viajes medievales, Tomo I*, Madrid: Fundación José Antonio de Castro, 2005, pp. 347-404.
[6] Piskel, Đina: *Opšta istorija umetnosti, vol. 2*, Beograd: Vuk Karadžić', 1969. (Original title: Gina Pischel, *Storia Universale dell'Arte*, vol. 2, Milano: Arnoldo Mondadori - CEAM, 1966.
[7] Wigal, Donald: *Historic Maritime Maps (Used for Historic Exploration) 1290-1699*, New York: Parkstone Press, 2000.
[8] *Fundació d'Estudis Històrics de Catalunya* Web site, http://www.histocat.cat/index.html?msgOrigen=7&msgValor=10&Familia=FA008&Subfamilia=SF061&Frame=Main
[9] *Portulanos blog - Siglos XIV y XV*, http://butronmaker.blogspot.com/2008/02/siglos-xiv-y-xv.html
[10] *Map(s) of Angelino Dulcert*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Map_of_Angelino_Dulcert
[11] *Map of Guillem Soler*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Maps_by_Guillem_Soler
[12] *Map of Battista Beccario*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Battista_Beccario
[13] *Catalan Atlas*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Catalan_Atlas
[14] *Maps from the Cresques workshop*, Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Maps_of_Cresques_family
[15] *Maps of Mecia de Viladestes*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Mecia_de_Viladestes
[16] *Maps of Gabriel Vallseca*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Gabriel_de_Vallseca
[17] Palavestra, Aleksandar: "Portolani i grbovnici kao izvor za srpsku heraldiku", *Ilirski grbovnici i drugi heraldički radovi*, Beograd: Zavod za udžbenike, Dosije studio, 2010, pp. 13-22.
[18] *Yale University Library* Web site, http://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Search/Results?lookfor=Portolan%20Charts&type=tag
[19] *Maps of Petrus Roselli*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Petrus_Roselli
[20] *James Ford Bell Library, University on Minnesota, Minneapolis* Web site, https://www.lib.umn.edu/apps/bell/map/PORTO/ROS/index66.html
[21] *Portulanos blog - Siglos XVI y XVII*, http://butronmaker.blogspot.rs/2008/09/siglos-xvi-y-xvii.html
[22] *Map of Salvat de Pilestrina from 1511*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Salvat_de_Pilestrina
[23] *Map of Bartomeu Olives from 1559*, Digital Bodleian Web site, http://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/d79c68a3-d33b-4952-962d-4ebfa1029790
[24] *Map of Bartomeu Olives from 1559, close-up of Venice and neighboring areas*, Digital Bodleian Web site, http://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/c233ee09-bedc-4f21-89ba-09449b1ba69b
[25] *Map of Bartomeu Olives from 1580*, Cercle Català d'Història Web site, http://www.cch.cat/php/ls.php?fx=1vmmp01200
[26] *Map of Joan Martines from 1578*, Cercle Català d'Història Web site, http://www.cch.cat/php/ls.php?fx=1vmmp02100
[27] *Map of Luís Teixeira*, Wikimmedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Maps_by_Lu%C3%ADs_Teixeira
[28] *Map of Luís Teixeira*, Digital Scriptorium Database, http://dpg.lib.berkeley.edu/webdb/dsheh/heh_brf?Description=&CallNumber=HM+1549
[29] *Anonymous map of Adriatic Sea, c.1550/1560*, Cercle Català d'Història Web site, http://www.cch.cat/php/ls.php?fx=1vmmp02300

Predstavljajući svoju hipotezu o Andrijinom križu kao heraldičkom simbolu (imprezi) knezova Bribirskih (GiZ br. 20) [1], Matija Horvat je prikazao brojne izvore koji govore u prilog njegovom zaključku. Međutim, na prikazanim pečatima bana Stjepana II. Kotromanića [1] nije prikazan Andrijin križ, kako bi se na prvi pogled moglo zaključiti, već grčki križ. Naime, na pečatima je prikazan ban kako jaše konja koji se ili propinje, ili je u trku, a zastava na njegovom koplju se vidi pod kutom. Križ je na zastavi prikazan tako da njegovi vodoravni kraci prate zamišljenu srednju liniju zastavnog polja, koja ovdje ima zaobljeni oblik (preciznije, njenu tangentu), dok su uspravni kraci postavljeni pod pravim kutem u odnosu na dio te linije koji prolazi kroz središnju točku križa. Što se tiče konjskog pokrivača, on je prilagođen konju u pokretu, pa križevi deluju iskošeno. Da je konj prikazan kako stoji, sa uspravnim vratom i nogama, a zastava kako se nalazi u ravnini pravokutnoj na pravac pogleda promatrača (npr. kako visi sa koplja u vodoravnom položaju), odmah bi se videlo da su u pitanju grčki križevi.

Sve ovo je vidljivo i na pečatu bana Stjepana Tvrtka I. [2, 3], iako se čini da je na zastavi, možda greškom pečatoresca, prikazan latinski križ, sa dužim krakom usmjerenim prema slobodnom kraju zastave. Međutim, na konjskom pokrivaču su nesumnjivo prikazana dva grčka križa. I na pečatu koji je kralj Stjepan Ostoja koristio na početku svoje prve vladavine [2], na zastavi je prikazan grčki križ na isti način. Kada je na pečatima prikazan štit sa kraljevskim grbom umjesto križa, on je također prikazan u iskošenom položaju na konjskom pokrivaču, a na zastavi se vidi štit unekoliko deformiranog oblika, što je bio pokušaj pečatoresca da bolje predstavi vijorenje zastave. Takav je kraljevski pečat Stjepana Tvrtka I. [2], a takođe i pečat Stjepana Ostoje iz njegove druge vladavine [3], kao i pečat Stjepana Ostojića [2]. Očigledno, položaj simbola, bilo štita bilo križa, uvek je bio prilagođen prikazivanju figura u pokretu.

Ostaje da se odgovori na pitanje: odakle banovima Bosne križ kao heraldički simbol? Moguće je da su ga zaista usvojili po uzoru na knezove Bribirske [1], možda čak i kao simbol vazalnog odnosa, ali uz izmjene čiji je cilj bilo stvaranje vlastitog simbola. Međutim, treba imati na umu da je majka Stjepana II. Kotromanića, banica Elizabeta, bila kći srpskog kralja Stefana Dragutina, na čijem novcu su bile prikazane zastave s križem, a i drugi izvori potvrđuju upotrebu križa kao heraldičkog simbola u tadašnjoj Srbiji [1, 3]. Stoga je moguće i da je križ zapravo preuzet iz Srbije, da označi srodstvo dvaju vladarskih obitelji, vjerovatno također uz izmjene (npr. promjena boja, o čemu se danas ne može ništa pouzdano reći) kojima bi se istakla razlika između dva simbola. To srodstvo je kasnije poslužilo Stjepanu Tvrtku I. (Elizabetinom unuku) da se proglasi za kralja Srbije i Bosne (1377.) i mada je upravo za njegove vladavine križ zamijenjen dobro poznatim grbom, ipak nije potpuno zaboravljen, što pokazuje i kasniji primjer njegove upotrebe od strane Stjepana Ostoje (v. naprijed). Kako su u srednjovjekovnoj Bosni većinu vremena bili prisutni utjecaji s obje strane, ne može se isključiti ni mogućnost kombiniranja dva strana simbola kako bi se stvorio vlastiti. Kratkotrajna upotreba križa od strane vladara Bosne i, usled toga, mali broj raspoloživih izvora sprečavaju pronalaženje definitivnog odgovora. Kakav god on mogao biti, čak i ukoliko ne bi potvrdio hipotezu o upotrebi Andrijinog križa od strane knezova Bribirskih, očigledno je ne bi ni osporio, jer i bez njega ima dovoljno izvora koji je podržavaju [1] – ukratko, još jedan „izuzetak koji potvrđuje pravilo“.

Presenting his hypothesis about the saltire as a heraldic symbol (badge) of the Dukes of Bribir (GiZ nr. 20) [1], Matija Horvat has cited numerous sources which support his conclusion. However, the seals displayed of Ban Stephen II Kotromanić [1] do not bear a saltire, as might be concluded at first sight, but a Greek cross. Namely, on the seals the Ban is shown riding a horse which is either leaping or running, and the flag on his spear is seen at an oblique angle related to the observer's direction of view. The cross on the flag is displayed so that its horizontal arms follow the imaginary midline of the flag field, which has a curved shape (more precisely, its tangent), while the vertical arms are set under the right angle related to the part of that line which runs through the center-point of the cross. Regarding the horse cloak, it is adapted to a horse in motion, so the crosses look slanted. Had the horse been depicted as standing, with upright neck and legs, and the flag in a plane orthogonal to the observer's line of sight (e.g. hanging from a spear in a horizontal position), it would have been obvious that Greek crosses were meant to be displayed.

All of that can also be seen on the seal of Ban Stephen Tvrtko I [2, 3], although the flag, perhaps by the seal-cutter's error, seems to bear a Latin cross, with the longer arm pointing to the flag's fly. However, the horse cloak undoubtedly bears two Greek crosses. On the seal which King Stephen Ostoja used at the beginning of his first reign [2], a Greek cross is also shown on the flag in the same way. When the seals display the royal shield of arms instead of the cross, it is also depicted in slanted position on the horse cloak, and a shield in a somewhat distorted shape is seen on the flag – the seal-cutter's attempt to better present the flag as flying. Such is the royal seal of Stephen Tvrtko I [2], and also the seal of Stephen Ostoja from his second reign [3], as well as the seal of Stephen Ostojić [2]. Clearly, the position of the symbol, either the shield or the cross, was always adapted to the display of figures in motion.

The remaining question is: from where did the Bans of Bosnia get the cross as a heraldic symbol? They might have actually adopted it after the model of the Dukes of Bribir [1], perhaps even as a symbol of vassalage, but with changes aimed at the creation of their own symbol. However, one should bear in mind that the mother of Stephen II Kotromanić, Banness Elisabeth, was the daughter of the Serbian king Stephen Dragutin, whose money also displays flags with a cross, and other sources also confirm the use of the cross as a heraldic symbol in what was then Serbia [1, 3]. It is therefore also possible that the cross was actually borrowed from Serbia, to denote the kinship of two ruling families, probably also with changes (e.g. in the colors, of which nothing certain can be said nowadays) which would emphasize the difference between two symbols. That kinship was later used by Stephen Tvrtko I (Elisabeth's grandson) to proclaim himself the king of Serbia and Bosnia (1377) and although the cross was replaced with the well-known arms under his rule, still it was not completely forgotten, as shown by the later example of its use by Stephen Ostoja (see above). As the influences from both sides were present in medieval Bosnia most of the time, the possibility of combining two foreign symbols, in order to create one's own, cannot be excluded either. The short-lived use of the cross by the rulers of Bosnia (and, due to that, the small number of available sources) precludes a definite answer. Whatever it might be, even if it did not confirm the hypothesis about the use of the saltire by the Dukes of Bribir, it would clearly not deny it either, for there are enough sources which support it, even without that one [1] – in short, it might be another "exception which proves the rule".

Tomislav Todorović

[1] Horvat, Matija: *Novi heraldički simbol knezova Bribirskih? A New Heraldic Symbol of the Dukes of Bribir?*, GiZ 20 (2016) : 11 – 15.
[2] Mirojević, Adi: *Heraldičko nasljeđe srednjovjekovne Bosne Heraldic Heritage of Mediaeval Bosnia*, GiZ 17 (2015) : 1, 6 – 9, 16 – 17.
[3] Giljen, Nikola: *Srpske srednjovekovne zastave : prilog istoriji srpske veksilologije*, Fond „Princeza Olivera“, Beograd, 2014.

Silvija Pisk, Pustinjaci podno Garić planine 248,-

Eva Menasse, *Vienna*. Roman 198,-

Tihomila Težak-Gregl, Hrvatske zemlje od starijega kamenog do bakrenog doba tvrdi uvez 198,- meki uvez 98,-

Kronika HGZD

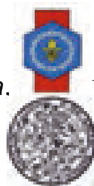
HGZD Chronicles

⚐2. veljače 2017. – predavanje **Željko Heimer**: *»Osnove heraldike za turističke vodiče«* u sklopu programa doobrazovanja **Društva turističkih vodiča Zagreba i srednjohrvatske regije**, auditorij ŽOZ, Zagreb. ①
⚐*28. veljače 2017.* – održana Deseta redovita godišnja skupština HGZD-a, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb. ②
⚐*3. ožujka 2017.* – predavanje **Željko Heimer**: *»Bjelovarski grbovi i zastave«*, povodom 175. obljetnice osnutka Matice hrvatske **Ogranak Matice hrvatske u Bjelovaru**, dvorana Croatia osiguranja, Bjelovar. ③ ④
⚐*20. ožujka 2017.* – predavanje **Matea Brstilo Rešetar**: *»Zbirka heraldike i sfragistike Hrvatskog povijesnog muzeja«*, u sklopu redovite tribine **Hrvatskog plemićkog zbora**, dvorana HPZ, Zagreb. ⑤
⚐*travanj 2017.* – objavljena knjiga **Željko Heimer**: *»Vexillology as a Social Science«*, šesti naslov u nizu *»The Flag Heritage Foundation Monograph and Translation Series«* u izdanju **Flag Heritage Foundation**, Danvers, Massachusetts, 2017. ⑥
⚐*28. travnja 2017.* – predavanje **Jasminka Ćus Rukonić** *»Osorska heraldička baština«*, znanstveno-stručni skup *Creski anali: od starine do našega doba*, Cres.
⚐*15. svibnja 2017.* – predavanje **Željko Heimer**: *»Nacionalni simboli židovskog naroda i Države Izrael«*, u sklopu redovite tribine **Društva zagrebačke klasične gimnazije**, dvorana DZKG, Zagreb.

Najave:
7. – 11. kolovoza 2017. – **27. međunarodni veksilološki kongres**, 27 ICV – London, Engleska, Velika Britanija, www.icv27.co.uk organizator *Flag Institute* www.flaginstitute.org ⑦
2. – 5. kolovoz 2018. – **33. međunarodni kongres genealoških i heraldičkih znanosti**, 33 ICGHS – Arras, Francuska, tema *Heraldika i genealogija između rata i mira*. suorganizatori *Fédération française de généalogie* www.genefede.eu i *Société française d'héraldique et de sigillographie*, sfhs-rfhs.fr

⚐ 2 February 2017 – *lecture by* ***Željko Heimer****:* »Introduction to Heraldry for Tourist Guides« *as part of the development education program of the Tourist Guides Association of Zagreb and the Central Croatian Region, the ŽOZ lecture hall, Zagreb.* ①
⚐28 February 2017 – *the 10th Regular Annual HGZD Assembly, Croatian History Museum, Zagreb.* ②
⚐3 March 2017 – *lecture by* ***Željko Heimer****:* »Coats of Arms and Flags of Bjelovar«, *on the occasion of the Dodransbicentennial of the Croatian Matrix, the Croatian Matrix Chapter in Bjelovar, the* Croatia osiguranje *hall, Bjelovar.* ③ ④
⚐20 March 2017 – *lecture by* ***Matea Brstilo Rešetar****:* »The Heraldic and Sfragistic Collection of the Croatian History Museum«, *as part of the regular tribune of the Croatian Nobility Union, the Nobility hall, Zagreb.* ⑤
⚐ April 2017 – *book by* ***Željko Heimer****:* »Vexillology as a Social Science« *issued, as the sixth publication in* »The Flag Heritage Foundation Monograph and Translation Series« *by the* ***Flag Heritage Foundation****, Danvers, Massachusetts, 2017.* ⑥
⚐28 April 2017 – *lecture by* ***Jasminka Ćus Rukonić****:* »The Heraldic Heritage of Osor«, *scientific conference* Annals of Cres: from Antiquity to Our Time, *Cres.*
⚐15 May 2017 – *lecture by* ***Željko Heimer****:* »Jewish and Israeli coats of arms and flag«, *as part of the regular tribune of the Zagreb Classical Gymnasium Society, the Society hall, Zagreb.*

Announcements:
7 – 11 August 2017 – *27th* ***International Congress of Vexillology****, 27 ICV – London, England, Great Britain,* www.icv27.co.uk *organized by the* Flag Institute *www.flaginstitute.org* ⑦
2 – 5 August 2018 – *33rd International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences, 33 ICGHS – Arras, France, titled* Heraldry and Genealogy, between War and Peace, *co-organized by the* Fédération française de généalogie *www.genefede.eu and the* Société française d'héraldique et de sigillographie, *sfhs-rfhs.fr*

①
Foto: Miroslav Mikulan

②

③

⑦

⑤
Foto: Miroslav Mikulan

⑥

④